

# Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 20 NOVEMBER 1963 - No. 2415



Maak gebruik van de rubriek

## „VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!



### KONINKLIJKE NEDERLANDSE TEXTIEL-UNIE N.V. HENGELO (O.)

roept sollicitanten op voor de functie van

## hoofd bedrijfseconomisch bureau

De functionaris zal belast worden met de formering en de leiding van het Bedrijfseconomisch Bureau, een der-staforganen van de concerndirectie.

Hem wordt geboden een interessante werkkring met een grote mate van zelfstandigheid.

Tot de veelomvattende taak van dit bureau behoren o.m. budgettering, kostencalculaties, beoordeling van investeringsprogramma's, financiële analyse, bedrijfssignalering en voorts adviezen aan de concerndirectie over diverse vraagstukken.

De Koninklijke Nederlandse Textiel-Unie N.V. omvat een 8-tal ondernemingen met gespreide vestiging en van gevarieerd karakter en telt tezamen ca. 6500 werknemers.

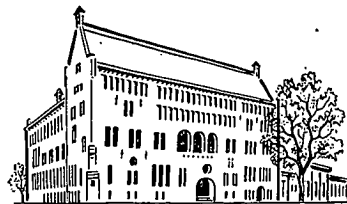
Sollicitanten dienen beslist een ruime ervaring te hebben in soortgelijke of aanverwante functies en bij voorkeur een academische (bedrijfseconomische) of gelijkwaardige (N.I.V.A.) opleiding te hebben genoten.

De honorering zal in overeenstemming zijn met de belangrijkheid van de functie.

Sollicitanten moeten bereid zijn zich eventueel te onderwerpen aan een psychotechnisch onderzoek.

De eigenhandig geschreven sollicitatie (niet met ballpoint) dient te worden gericht aan de Raad van Bestuur van de Koninklijke Nederlandse Textiel-Unie N.V., Postbus 38, Hengelo (O.).

Financiering en  
verzekering  
van in- en uitvoer,  
documentaire  
incasso's,  
handelsvoorlichting



## R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS  
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT  
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM



### ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de  
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.  
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)  
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-  
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-  
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening  
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-  
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementprijs: franco per post, voor Nederland en de  
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 34,—, overige landen  
f. 36,50 per jaar (België en Luxemburg B.fr. 480).  
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts  
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties  
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij  
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)  
6 02 60, toestel 908.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-  
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”  
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt  
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van  
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. W. Lambers; J. Tinbergen.  
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.  
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens  
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vierick.

# Defaitist is kansloos in E.E.G.-marathon

In december begint, juist twee jaar na de eerste marathonzitting, een tweede reeks zittingen van de Raad van Ministers in de E.E.G. Een tweede zeldzame kans om in de E.E.G. een sprong vooruit te maken. Weer staat de landbouw in het middelpunt der onderhandelingen. De Bondsrepubliek heeft de vertrouwenscrises in de E.E.G. willen bezweren door de Raad deze keer een actieprogramma op korte termijn te laten behandelen, waarin meerdere vraagstukken gelijktijdig moeten worden beslist. West-Duitsland en de overige partners van Frankrijk hebben in de eerste marathon leergeld betaald toen concessies ter wille van het toetreden van Groot-Brittannië tot de E.E.G. nimmer werden gehonoreerd. Aan de beslissingen over het gemeenschappelijk landbouwbeleid is op de agenda van de Raad gekoppeld het standpunt van de zes over de tariefonderhandelingen in het G.A.T.T. In deze tweede marathon gaat het er om of ondanks de tegenstrijdige politieke inzichten een *modus vivendi* haalbaar is over het karakter van de Gemeenschap: besloten- of openheid.

De politieke wil om tot overeenstemming te komen ontbreekt niet. Generaal De Gaulle verlangt beslissingen over de landbouwvraagstukken: het voorstel tot prijsharmonisatie van Dr. Mansholt, marktregelingen voor rijst, zuivel, vlees, vetten en oliën alsmede de financiering van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek. De G.A.T.T.-onderhandelingen dwingen de E.E.G. tot het bepalen van een gemeenschappelijke houding naar buiten. Maar daarvoor is nodig, zoals Dr. Mansholt terecht stelt, dat de zes het eerst eens worden over hun landbouwbeleid. Intussen begint niet alleen de Duitse regering zich af te vragen hoe in de door haar gepropageerde „package deal” zekerheid kan worden verkregen over het uiteindelijke welslagen in 1964 of later van de Kennedy-onderhandelingen, nu in de komende weken reeds de prealabele beslissingen over de landbouw aan de orde komen.

De Kennedy-onderhandelingen, welke een uitbreiding ten doel hebben van het internationale handelsverkeer in industrie- en landbouwprodukten, hebben slechts een reële kans van slagen, indien de E.E.G. zich op haar minst sterk kan maken om voor de agrarische produkten de invoerstroom te handhaven. Indien de zeshonderd afgevaardigden van Europese landbouworganisaties, vorige week in Straatsburg bijeen, klagen over achterstelling bij de industrie dan zullen zij ook bereid moeten zijn de gevolgen mede te dragen van een liberaal georiënteerde handelspolitiek. Het consolideren van de totale bescherming volgens de door

de Europese Commissie voorgestelde landbouwpolitiek in afwachting van internationale regelingen, geeft niet voldoende soelaas voor onderhandelingen. De beslissingen over de landbouw zullen voldoende ruimte moeten openlaten om bij teruglopende invoer de politiek in de E.E.G. aan te passen. Van de Verenigde Staten en andere belanghebbende landen mag te dien aanzien wederkerigheid worden verlangd.

Nederland verkeert in de gunstige situatie, waarbij Frankrijk de kolen uit het vuur haalt op landbouwgebied. Snelle voortgang in de Europese landbouw is ook ons belang. Financiële offers ten gevolge van stijgende graanprijzen voor ons land zullen vooral aan Nederland worden gevraagd, waartegenover zal kunnen worden bedongen, dat het zuivelbeleid in de gemeenschappelijke financiering wordt betrokken. Het Europese landbouwfonds biedt een kans een oud adagium, de versterking van de democratische controle, ingewilligd te krijgen. West-Duitsland staat voor de Nederlandse belangen mede op de bres wat de externe betrekkingen met vooral de overige industrielanden in Europa en de Verenigde Staten betreft, doch gewaakt moet worden tegen bilaterale oplossingen.

Wellicht mag men niet optimistisch zijn over de afloop van de marathon; reden voor defaitisme is er niet. Met defaitisme moet zelfs niet aan een marathon worden begonnen als men Nederlandse belangen wil verdedigen. In deze marathon zou Nederland bijv. een poging moeten wagen in de Raad een aantal principiële uitspraken te verkrijgen over de liberalisatie van het vervoer in de Gemeenschap in plaats van een dictaat in de derde etappe af te wachten.

Een alternatief ontbreekt te enen male. Aansluiting bij de E.V.A., hetgeen Prof. Hartog in E.-S.B.<sup>1)</sup> als redmiddel aanprijst, is niet reëel. In de Haagse Courant van 13 november jl. wordt zelfs toegegeven, dat dit een hersenschim kan zijn. De E.V.A., welke haast ontstaan dankt aan het verweer tegen de E.E.G., is zo weinig samenhangend — de voorkeur van Groot-Brittannië en Oostenrijk voor de E.E.G. toont dit aan — dat de E.V.A. geen enkele aantrekkingskracht uitoefent op de E.E.G.-landen. Wij zitten met zijn zessen in de boot. Over boord springen heeft geen zin, zeker niet indien nog niet alle kansen zijn verkeken de boot „naar open zee” te sturen.

's-Gravenhage.

Dr. E. W. MEIER.

<sup>1)</sup> Zie „E.-S.B.” van 30 oktober jl.

## INHOUD

	Blz.		Blz.
Defaitist is kansloos in E.E.G.-marathon, door Dr. E. W. Meier .....	1079	Ingezonden stukken:	
Aardgas en energiepolitiek, door Dr. A. A. de Boer	1080	De veranderde plaats van de arbeid in onze samenleving, door Drs. J. A. Hartog met een naschrift van Prof. Dr. J. Tinbergen.....	1091
Lasten van een sociale mammoet, door Drs. J. P. de Heij .....	1084	Is de E.E.G. voor ons nog wel een goed gezelschap?, door Mr. G. A. van Haefst met een naschrift van Prof. Dr. F. Hartog .....	1093
Invloed van de revaluatie van 1961 op invoer- en uitvoerprijzen, door H. O. C. R. Ruding .....	1086	Bilateraal contra multilateraal, door Drs. P. S. J. Ablij met een naschrift van Dr. H. Hoelen..	1094
Consumenten Advies, door Dr. A. Heertje .....	1088	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	1094
<b>Boekbespreking:</b>		Recente publikaties .....	1095
Prof. Dr. J. H. van Stuijvenberg: De Nederlandsche Economische Hoogeschool 1913-1963, bespr. door Dr. D. Houtzager .....	1090		

In zijn beschouwing over commerciële prijsvorming vanuit een aspect van nationaal-economisch nut stelt schrijver dat bij een redelijke (niet maximale) winst een lagere prijs dan die van (de voorlopige) 6 cent per m<sup>3</sup> mogelijk is. Vervolgens behandelt hij twee argumenten tegen een lage aardgasprijs: de concurrentiepositie van steenkool en aardolieprodukten en de opbrengsten van de export. Daarbij concludeert hij o.m. dat het aardgas in de Europese energievoorziening op lange termijn moet worden bestudeerd. Een analyse resulteert in een zeer geringe verschuiving op de Europese energiemarkt door Nederlands aardgas. Hierdoor stuit een uniforme radicale prijsverlaging van aardgas op bezwaren. Nodig is dan ook een Europese energiepootiek. Niet nodig is een extreem hoge commerciële prijs voor aardgas. Correcties van een lage prijs door verbruiksbelastingen voor bepaalde toepassingen (w.o. een zekere steun van steenkoolmijnen) verdienen de voorkeur boven winstmarges van 50 à 70 pCt. Schrijver ondersteunt de suggestie van Drs. Nederhorst voor een Energieraad t.b.v. een gecoördineerde politiek voor olie, kolen, aardgas en kernenergie. Een paragraaf wordt gewijd aan aardgas versus kernenergie.

# Aardgas en energiepolitiek

## Inleiding.

De discussies over het aardgas in Noord-Oost Nederland hebben in de eerste ronde een vrij bevredigende indruk gemaakt. Dit bleek o.a. bij het mondeling overleg betreffende de Nota inzake het aardgas <sup>1)</sup>. Vele leden van de Kamercommissie, die aan een volledige overheidsexploitatie de voorkeur zouden hebben gegeven boven de thans gekozen constructie van een gemengd bedrijf, konden op zichzelf waardering hebben voor het streven van de Minister om o.m. door het aan zich houden van bepaalde bevoegdheden, het algemeen belang veilig te stellen.

Voor deze leden was het van belang te constateren, dat het nationaal-economisch nut steeds de richtlijn is voor de politiek van de Minister. Andere leden waren zeer tevreden met de mededeling van de Minister, dat dit nut het best gediend is door het berekenen van commerciële prijzen. Ook hierop wordt toegezien door de Minister, die in vrijwel ieder stadium van put tot klant kan ingrijpen.

Daarna is er enige verwarring ontstaan. Enerzijds bleek uit wat bekend is geworden met betrekking tot de onderhandelingen tussen de Gasunie en de gemeentes, dat voorlopig gerekend moet worden met een aardgasprijs van eerst 7, later ongeveer 6 cent per m<sup>3</sup>. Anderzijds is, gezien de ervaringen in het buitenland en de schaarse beschikbare gegevens, de veronderstelling geopperd, dat de produktiekosten veel lager liggen: ten onzent zijn bedragen genoemd van 1 à 1,5 cent <sup>2)</sup>. Minister Andriessen echter bestempelde deze speculaties als onjuist en noemde volgens persberichten een bedrag van 3,5 à 4 cent per m<sup>3</sup>.

Wij zullen deze situatie onderwerpen aan een nadere bespreking; daarbij zullen wij trachten de verleiding te weerstaan de discussie te heropenen over de vraag, in hoeverre de gekozen organisatievorm voldoet aan de eisen, die voor een economisch zo gunstig mogelijke exploitatie van de bodemschat gesteld moeten worden.

<sup>1)</sup> Nota inzake het aardgas. Tweede Kamer, Zitting 1961-1962, Document 6767/1.

<sup>2)</sup> Zie „Ons aardgas” door W. Thomassen in „E.-S.B.” van 13 november jl.

## Het nationaal-economisch nut.

In de Nota inzake het aardgas is gesteld, dat het nationaal-economisch nut verbonden met de toepassing van het aardgas het best gediend is bij het vaststellen van een commerciële prijs. Maatstaf voor het nationaal-economisch nut voor een bepaalde toepassing is de besparing ten opzichte van het goedkoopst denkbaar alternatief. Dit wil zeggen, dat de nationaal-economische waarde, die het gas in een bepaalde toepassing heeft, wordt bepaald door de prijs, die men zou moeten betalen voor de bevrediging van de betreffende behoefte met het goedkoopste in aanmerking komend alternatief produkt, verminderd met alle kosten welke voor de aflevering van het gas moeten worden gemaakt. Bij toepassing in de openbare gasvoorziening vervangt het aardgas o.a. cokesovengas, bij de toepassing als huisbrand vervangt het de relatief dure anthraciet of haardolie. Bij gebruik voor bijv. elektriciteitsopwekking daarentegen vervangt het aardgas de relatief goedkope zware stookolie of industriekolen. Op grond hiervan kan men concluderen, dat in het algemeen de toepassing van aardgas als alternatief voor gas en huisbrand de voorkeur verdient en bijv. de toepassing voor de elektriciteitsproduktie naar alle waarschijnlijkheid niet in aanmerking komt.

## De prijsbepaling.

Wanneer men nationaal-economisch nut vereenzelvigd met de omvang van de mogelijke besparing, dan kan men op het eerste gezicht gemakkelijk de wenselijkheid verdedigen van een commerciële prijs, d.w.z. een prijs waarbij de winst wordt gemaximaliseerd. Bij deze prijs komen de afnemers aan bod in de volgorde van het nationaal-economisch nut, dat hun overschakeling op aardgas met zich brengt: wanneer men een keus moet maken tussen twee toepassingen, dan zal in het algemeen de hoogste winst bereikt kunnen worden bij de toepassing, die het hoogste nationaal-economisch nut heeft, omdat de afnemer, voor wie dit nut het grootst is de hoogste prijs wil betalen. De prijs waarbij hij bereid is over te schakelen zal, afgezien van andere omstandigheden, meestal in de buurt liggen

van de equivalentieprijs. Zo kan winstmaximalisering de selectie bepalen.

Men houde er echter rekening mee, dat wij hier te doen hebben met een monopolistische aanbieder. Als wij onder „commercieel” verstaan de prijs, die resultaat is van winstmaximalisering, dan worden prijs en produktie-omvang bepaald door het snijpunt van marginale kosten en marginale opbrengst. Het is bekend dat onder dergelijke omstandigheden de afzet in vele gevallen, omwille van een hoge winstmarge, beperkt wordt tot een lager niveau dan wat de ondernemer zou kunnen afzetten wanneer hij met een iets lagere, doch redelijke winst genoeg zou nemen. Daarom lijkt ons in het algemeen gesproken de liaison tussen nationaal-economisch nut en commerciële prijsvorming geen erg gelukkig uitgangspunt.

Baseert men zich op het principe, dat gestreefd moet worden naar een prijs waarbij een redelijke winst verzekerd is, dan zou men tot lagere bedragen kunnen komen dan de als voorlopige prijs genoemde 6 cent per m<sup>3</sup>, rekening houdend met het door de Minister genoemde bedrag voor de produktiekosten.

Wij zouden de consument gaarne het genoeg doen hieruit de conclusie te trekken, dat op korte termijn een lage aardgasprijs verwacht kan worden. Tegen deze conclusie kan men twee argumenten aanvoeren.

In de eerste plaats zou de extreem lage prijs voor aardgas een ernstige concurrentie betekenen voor steenkool en aardolieprodukten; om de energiemarkt niet te verstoren zou dus de aardgasprijs moeten liggen boven een bepaald minimum niveau.

In de tweede plaats zou een lage prijs een grote vraag oproepen op de binnenlandse markt, terwijl bij export misschien een voordeliger prijs zou kunnen worden gemaakt. Een dergelijke, op langere termijn niet wenselijke ontwikkeling, kan worden voorkomen door een voorzichtige prijspolitiek. Wij zullen deze twee argumenten nader bezien.

Wat het eerste punt betreft, *de concurrentie tegen steenkool en olie*, behoeft nauwelijks te worden opgemerkt, dat de steenkolenindustrie zich in een moeilijke positie bevindt. De concurrentie van de zijde van de Amerikaanse steenkool en de aardolie hebben enige jaren geleden tot een ernstige afzetcrisis geleid. Sindsdien wordt ernaar gestreefd geleidelijk tot gezonde verhoudingen te komen.

Men houde er in dit verband rekening mee, dat wij ons in een overgangperiode bevinden. De prognoses tonen aan, dat er in de toekomst sprake zal zijn van een uitbreiding van de vraag naar brandstoffen, die op zijn minst een handhaving van de Europese steenkoolindustrie mogelijk maakt. De bescherming van de steenkolenmijnen is dan ook gericht op het behoud van een produktiecapaciteit, die wij in een later stadium van node kunnen hebben.

Wij zullen in dit kader niet nader ingaan op de vraag hoe wij in deze overgangperiode tot verhoging van de rentabiliteit van de Europese steenkolenmijnen moeten trachten te komen. Wij constateren slechts, dat de voorzichtigheid met de aardgasprijs, wanneer zij nodig blijkt, op zijn hoogst een tijdelijke maatregel kan zijn. Dat deze voorzichtigheid nodig is en hoe men aan deze noodzaak tegemoet moet komen zonder dat de consument het slachtoffer wordt van een extravagante winstmarge, zullen wij

nog nader bezien. Keren wij echter eerst terug naar de aardolie en de exportbelangen.

Ook voor de aardolieprodukten, waarvoor in Nederland een raffinagecapaciteit is opgebouwd, betekent de opkomst van het aardgas een ernstige concurrent. Voor olie is de situatie echter aanmerkelijk gunstiger dan voor steenkool, omdat olie meer ontsnapingsmogelijkheden heeft, zowel wat betreft de samenstelling van het produktiepakket als met betrekking tot de spreiding van de afzet. Het is dan ook aan twijfel onderhevig of men na een periode gedurende welke de aardolie vrijelijk de steenkool kon aanvallen, een lage aardgasprijs in de weg moet staan om de olie te beschermen. Zoals de relatieve verlaging van de prijzen voor olie en buitenlandse steenkool in vergelijking met Europese steenkool een nieuwe factor is, die wij aanvaarden en waarnaar wij onze politiek richten, zo zal ook de produktiemogelijkheid van goedkoop aardgas moeten worden geaccepteerd als een nieuwe factor, die in het bestaande complex van parameters dient te worden ingepast.

Het tweede punt, dat wij noemden is *de exportmogelijkheid*. Hierover zijn de meningen verdeeld. Sommigen menen, dat het gas uit de Sahara te ver afgelegen is om tegen het Nederlandse gas te kunnen concurreren. Momenteel wordt Saharagas aan Groot-Brittannië verkocht voor ongeveer 7 cent per m<sup>3</sup> <sup>3)</sup>. Dit betreft gas, dat vervoerd wordt per schip, een vorm van transport die slechts voor beperkte hoeveelheden bruikbaar is en zeer kostbaar is. Er zijn echter plannen om het Saharagas via een pijpleiding door Zuid-Europa naar Frankrijk te voeren. Gezien de omvang van de reserves in de Sahara, die op 800-1.400 mrd. m<sup>3</sup> worden geschat, behoeft men niet te verwachten, dat dit aardgas in kleine hoeveelheden tegen hoge prijzen zal worden aangeboden op de Europese markt. Reeds thans wordt in Parijs aardgas uit Lacq aangeboden tegen een prijs die ruim de helft is van de in ons land genoemde <sup>3)</sup> en het zou ons niet verwonderen als wij een groot aanbod tegen lage prijzen zouden moeten verwachten, zodra de pijpleiding van Afrika naar Europa een feit is. Dat de Fransen in dezen een afwachtende houding zouden aannemen om ons een gunstige markt voor duurder aardgas te gunnen, is uiteraard uitgesloten.

Het is wel duidelijk, dat het aardgas niet aan het buitenland tegen een lager bedrag aangeboden kan worden dan aan de eigen industrie. Dit zou een invitatie aan de buitenlandse industrie zijn om met de produkten van ons eigen aardgas te concurreren. Niettemin zijn in de pers berichten verschenen over een exportprijs die beneden de binnenlandse prijs ligt. Gezien de argumentering — lage kosten voor massaal transport — gaat het hier echter niet om vergelijkbare grootheden. Van belang is, of de nettoprijs voor een buitenlands bedrijf, die uit concurrentieoverwegingen aanvaardbaar is, lager uitkomt dan de met een hoge winstmarge belaste prijs voor overeenkomstige Nederlandse bedrijven. Een dergelijke situatie moet uiteraard worden vermeden.

Daar staat dus tegenover dat een aanval van te goedkoop aardgas op de gevestigde belangen van de thans gebruikelijke brandstoffen niet kan worden aanvaard. Dit zou nl. betekenen dat op grond van korte termijn overwegingen

<sup>3)</sup> Kwartaalbericht 3/1962 van de Nederlandse Handel-Maatschappij.

Overweegt U eens ook **E.-S.B.** in Uw publiciteit te betrekken!!!

de handhaving van een Europese kolenproductie in gevaar gebracht wordt, terwijl voor die produktie op lange termijn gezien nog ruimte bestaat. Om de draagwijdte van deze eis te kunnen beoordelen, moet ook de plaats van het aardgas in de Europese energievoorziening op lange termijn worden bestudeerd.

#### • De ontwikkeling in Europees perspectief.

Wanneer het juist is dat de Nederlandse aardgasreserves rond 1.000 mrd. m<sup>3</sup> belopen, dan kan men ruim dertig jaar opereren met ruim 30 mrd. m<sup>3</sup> per jaar. Dit zijn grote hoeveelheden; het totaal energieverbruik in Nederland bedraagt momenteel 30 mln. ton steenkoolequivalent <sup>4)</sup>, hetgeen overeenkomt met bijna 30 mrd. m<sup>3</sup> Slochterens gas.

De plaats van de afzet van dit gas in het toekomstig Europese energieverbruik is te illustreren aan de hand van de studies, die door de Kolen- en Staal Gemeenschap, de Europese Economische Gemeenschap en Euratom zijn verricht in het kader van de voorbereidingen voor een Europese Energiepolitiek. Op 20 februari 1962 nam het Europese Parlement een resolutie aan, waarin de grondslagen voor een Europese energiepolitiek werden geformuleerd. De belangrijkste beginselen zijn: goedkope voorziening, beveiliging van de voorziening, een harmonisch lopende vervanging en stabiliteit van de voorziening op lange termijn.

Na deze beginselen te hebben overwogen, hebben de Ministers van de zes landen aan de drie uitvoerende organen, t.w. de Hoge Autoriteit, de E.E.G.-Commissie en de Euratom-Commissie, opdracht gegeven voorstellen te doen voor een nadere definiëring van een dergelijk Europees energiebeleid. In het kader van deze opdracht hebben de drie Europese Executieven een Memorandum betreffende het energiebeleid opgesteld <sup>5)</sup> en vervolgens een econometrische studie gepubliceerd, die als basis voor de opstelling van het Memorandum had gediend <sup>6)</sup>. Het huidige energieverbruik in de zes landen van de Europese Gemeenschap bedraagt blijkens deze studie rond 500 mln. ton s.k.e. Dit zal oplopen tot rond 700 mln. ton in 1970 en vervolgens tot ca. 850 mln. ton in 1975.

Er is eveneens nagegaan welke aardgasproductie in de genoemde jaren verwacht kan worden in de zes landen van de Gemeenschap. Men schat voor 1965 de Europese aardgasproductie op rond 22 mln. ton s.k.e., voor 1970 op 32 à 36 mln. ton s.k.e. en voor 1975 op 42 à 54 mln. ton s.k.e.

Ten aanzien van deze schattingen moeten enkele opmerkingen worden gemaakt. Bij gebrek aan gegevens is de calorische waarde van het Nederlands aardgas waarschijnlijk iets te hoog geschat; verder heeft men de aardgasproductie gebaseerd op de eerste voorzichtige ramingen van de Nederlandse aardgasreserves. Men rekent in deze prognose met een Nederlandse produktie van 12-20 mrd. m<sup>3</sup> per jaar in 1975. Het lijkt dus verantwoord om de schatting van de Europese aardgasproductie in 1975 te vermeerderen met 10 mrd. m<sup>3</sup> of te wel 11 mln. ton s.k.e. Men komt dan op een hoeveelheid van rond 60 mln. ton s.k.e. per jaar.

Uit deze getallen blijkt, dat de Europese produktie van aardgas in 1975 voor ca. 7 pCt. in de Europese energiebehoefte kan voorzien. Daarnaast kan dan nog een gering percentage door import uit de Sahara worden verkregen.

<sup>4)</sup> 1 kg steenkoolequivalent (s.k.e.) is een hoeveelheid waarvan de verbrandingswarmte gelijk is aan 7.000 kcal.

<sup>5)</sup> Memorandum betreffende het energiebeleid (augustus 1962).

<sup>6)</sup> Onderzoek naar de energievoorzichten op lange termijn in de Europese Gemeenschap (Luxemburg 1962).

De bevrediging van de resterende behoefte van bijna 800 mln. ton s.k.e. moet dus geschieden door produktie en import van andere energiebronnen, zoals kolen, olie en kernenergie.

Uit deze getallen blijkt ook zonder een nadere uitwerking dat de Nederlandse aardgasreserves, hoe belangrijk die ook zijn voor onze nationale economie, op de Europese energiemarkt slechts *zeer geringe verschuivingen* teweeg kunnen brengen. Het is dus niet verantwoord om door potverteren op korte termijn veranderingen in de structuur van de energievoorziening teweeg te brengen, die op de lange duur niet houdbaar zouden zijn. Hierdoor stuit een uniforme radicale prijsverlaging van aardgas op bezwaren: de besparingen die op deze wijze door een lage prijs zouden worden bereikt zijn voor een deel schijnbare besparingen. De door de concurrentie getroffen producenten, die de rentabiliteit van bestaande mijnen en/of van hun installaties zien verminderen, worden geconfronteerd met een verliespost, die, wanneer het geheel in nationaal-economisch kader wordt gezien, in rekening moet worden gebracht.

Men moet naar andere wegen zoeken om de lage kosten van het aardgas aan de gemeenschap, dus aan de consument, door te geven. Hiertoe is het nodig dat een duidelijke politiek wordt ontwikkeld die niet een zuiver nationaal maar een Europees karakter draagt.

#### Europese energiepolitiek.

Het geciteerde Memorandum geeft wegen aan waarlangs bereikt kan worden, dat ongewenste concurrentiedruk wordt voorkomen en een continue produktie tegen lage prijzen op lange termijn kan worden nagestreefd.

Ter bescherming van de steenkolen wordt een systeem beschreven dat hoofdzakelijk neerkomt op het verstrekken van subsidies. Gelijktijdig zal tot rationalisatie en sanering van de kolenmijnen moeten worden overgegaan. Voor stookolie wordt gedacht aan verbruiksbelasting, evenals voor aardolieprodukten. In het laatste geval is gewezen op de noodzaak een bevredigende ontwikkeling van de structuur van de raffinaderij in de Gemeenschap mogelijk te maken. Daarnaast wordt een permanent overleg tussen de regeringen en de E.E.G.-Commissie met betrekking tot de ontwikkelingstendenties op de aardoliemarkt voorgesteld.

Voor aardgas worden nog geen specifieke maatregelen voorgesteld. Wel wordt opgemerkt, dat de voor aardolie voorgestelde maatregelen mutatis mutandis op aardgas toepasbaar zijn. Wij zouden hieraan toe kunnen voegen dat een verbruiksbelasting op toepassingen van aardgas in sectoren, waar een concurrentiedruk ongewenst is, als middel tegen verstoringen van de energiemarkt te verkiezen is boven een zeer hoge winstmarge, die drukt op *alle* toepassingen incl. huishoudelijk gebruik.

Het is niet mogelijk in het huidige stadium, zonder dat een aantal onderzoeken is verricht, dit thema en detail uit te werken. Wij volstaan daarom met een voorbeeld. Tijdens de kolencrisis is gebleken, dat met name de afzet van ketelkolen van Europese origine zeer kwetsbaar is. Anderzijds is uit studies betreffende het nationaal-economisch nut van de overschakeling op aardgas gebleken, dat aardgas in de laatste plaats voor het gebruik als ketelbrandstof in aanmerking komt. Het ligt dus voor de hand, dat als de afzet van steenkolen op lange termijn beschermd moet worden, het aardgas ook op deze gronden het laatst voor het verbruik in de elektriciteitssector in aanmerking komt. Dit geldt a fortiori wanneer op de Europese markt aantrekkelijker afzetmogelijkheden gevonden kunnen wor-

den in sectoren waar van de specifieke voordelen van het aardgas gebruik gemaakt kan worden. De subsidiepolitiek ten aanzien van kolen en de belastingpolitiek voor aardolie en aardgas dient op deze en soortgelijke overwegingen te worden gebaseerd.

#### Aardgas versus kernenergie.

In het geciteerde Memorandum wordt de noodzaak onderstreept de ontwikkeling van de kernenergie met kracht te stimuleren. Er wordt wel eens verondersteld dat de opkomst van het aardgas hierin verandering brengt. Dit nu is niet het geval.

Aardgas komt immers blijkens het voorgaande in de laatste plaats in aanmerking voor elektriciteitsproductie; kernenergie echter wordt vooralsnog vrijwel uitsluitend in de sector elektriciteit toegepast. Aardgas en kernenergie treden met andere woorden elk van een andere kant de energiemarkt binnen. Om de toepassing van kernenergie op lange termijn op een behoorlijke schaal mogelijk te maken is het bovendien nodig, dat reeds de komende decennia een groot aantal kernreactoren wordt gebouwd. Deze moeten naast energie het plutonium leveren, nodig om in een verdere toekomst de toepassing van de zogenaamde kweekreactor mogelijk te maken. Dit onderwerp valt buiten het bestek van dit artikel; deze kwestie is elders uitgewerkt.<sup>7) 8)</sup>

In de tweede plaats kan met behulp van kernreactoren zoals die thans gebouwd worden zeer binnenkort goedkoper elektriciteit geproduceerd worden dan met behulp van steenkool en olie. Volgens de schattingen van Euratom<sup>5)</sup> mag men verwachten, dat een kerncentrale, die rond 1970 in bedrijf genomen wordt, bij hoge bedrijfstijd elektriciteit produceert tegen de zelfde kosten als een klassieke centrale waarvoor de brandstof 10-12 dollar per ton steenkool equivalent kost.

Bij deze berekeningen is men ervan uitgegaan, dat de investeringskosten voor de kerncentrale rond 175 dollar per kW geïnstalleerd elektrisch vermogen bedragen. Er zijn reeds thans tekenen, die erop wijzen, dat de betrokken ondernemingen bereid zullen zijn contracten af te sluiten voor de bouw van kerncentrales tegen een lagere prijs.

Wanneer men bovendien rekening houdt met het feit, dat ook de splijtstofkosten onderhevig zijn aan een verlaging kan men redelijkerwijs aannemen, dat binnen enkele jaren een nieuwe kerncentrale voordeliger is dan een nieuwe klassieke centrale bij kosten voor klassieke brandstof, die hoger liggen dan 9 à 10 dollar per ton steenkool equivalent. Dit komt overeen met ongeveer 3,5 à 4 cent per m<sup>3</sup> aardgas. Men mag hieruit afleiden, dat *de keuze tussen een kerncentrale en een aardgascentrale reeds uit kostenoverwegingen over enige jaren ten gunste van de kerncentrale zal uitvallen*, zelfs wanneer het aardgas geleverd zal worden tegen een prijs waarin een onwaarschijnlijk lage winst is gecalculeerd.

<sup>7)</sup> A. A. de Boer: „Nuclear Power in the European Community”, blz. 22 e.v. (RB Review no. 6, Uitg. Rotterdamse Bank, september 1963).

<sup>8)</sup> „Civilian Nuclear Power. Report to the President of the U.S.A.”, blz. 35 e.v. (U.S. Atomic Energy Commission, 1962).

#### Nederlandse energiepolitiek.

Er wordt vaak gesteld, dat een Nederlandse energiepolitiek tot stand moet komen omdat er van een Europese politiek nog geen sprake is. Men zou hieruit kunnen concluderen dat een Nederlandse energiepolitiek minder noodzakelijk is wanneer er met een Europese energiepolitiek wel yorderingen worden gemaakt. Dit is een gevaarlijk standpunt. Iedere overheidsmaatregel met betrekking tot de productie, prijszetting en afzet van brandstoffen is een vorm van energiepolitiek. In elk der zes landen van de Europese Gemeenschap is op deze wijze een complex van maatregelen gegroeid, dat zal moeten worden aangepast aan de Europese energiepolitiek. Door maatregelen te nemen, die tegen de principes van de dienaangaande gedane voorstellen ingaan, zal het voor Nederland als gesprekspartner der vijf andere landen moeilijker zijn een Europese lijn te volgen dan wanneer men van meet af aan consequent de te nemen maatregelen op een Europese energiepolitiek afstemt.

Het lijkt ons wenselijk conform de hierboven ontwikkelde gedachtengang, dat in Nederland te nemen maatregelen afgestemd worden op de Europese energiemarkt, dus ook op het Franse aanbod van aardgas. Het is nodig, dat overleg gepleegd wordt om te bereiken, dat de in verschillende landen te nemen maatregelen met elkaar harmoniëren. Het is in het kader van een energiepolitiek bovendien verdedigbaar, dat een andere weg bewandeld wordt dan die van een extreem hoge commerciële prijs waardoor de gezinshuishoudingen minder van de zeer lage kosten van het aardgas profiteren dan mogelijk is. Een lage prijs, een van de doelstellingen van de in het Memorandum beschreven energiepolitiek, zou vooralsnog voor bepaalde toepassingen gecorrigeerd kunnen worden door verbruiksbelastingen. Bovendien is een zekere steun aan de steenkoolmijnen voorgesteld. Dergelijke maatregelen lijken ons te verkiezen boven een winstmarge van 50 à 70 pCt.; zij kunnen bovendien geleidelijk aan worden aangepast aan veranderende omstandigheden.

Een energiepolitiek waarvan dergelijke maatregelen deel uitmaken kan echter slechts gevoerd worden op basis van deskundige adviezen en studies betreffende de ontwikkeling van de energievoorziening. Algemene regels hiervoor zijn niet te geven; vandaar dat wij ons hebben moeten beperken tot het aangeven van enkele grote lijnen. Wij hopen echter te hebben aangetoond hoe zeer de prijspolitiek ten aanzien van het aardgas samenhangt met de politiek ten aanzien van andere energiebronnen. Van het grootste belang is daarom de suggestie die Drs. Nederhorst deed op de onlangs door de Wiardi Beckmanstichting te Groningen georganiseerde Aardgasconferentie. De spreker pleitte daar voor de oprichting van een Energieraad, die de regering van advies kan dienen in alle zaken betreffende de prijzen en het gebruik van de verschillende energiebronnen. Alleen door een gecoördineerde politiek ten aanzien van olie, kolen, aardgas en kernenergie kan een zo hoog mogelijk profijt worden getrokken van de aardgasrijkdom in de Nederlandse bodem.

<sup>1</sup> Brussel.

Dr. A. A. DE BOER.

(I. M.)

**§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §**

Het sociale zekerheidsbeleid op langere termijn, zoals dat wordt voorzien in de adviesaanvraag van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid aan de S.-E.R., houdt een ambitieus programma in. Om tot een evenwichtig geheel te komen moet vooraf worden vastgesteld of de lasten, voortvloeiend uit dit programma, draagbaar zullen zijn. Deze vraag wordt beantwoord uitgaande van de stelling, dat zowel de premielast als de omvang van de overheidsbijdrage aan grenzen gebonden is. De conclusie is dat de enige uitweg lijkt het achterwege laten van een verdere structurele verhoging van de A.O.W. Bejaarden die naast de A.O.W.-uitkering geen of nagenoeg geen bestaansmiddelen hebben zouden een aanvulling moeten krijgen tot het sociaal minimum via de Algemene Bijstandswet. De daaruit voortvloeiende lasten zouden van beperkte omvang en van afnemende betekenis zijn.

# Lasten van een sociale mammoet

## Inleiding.

De Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid heeft bij schrijven dd. 24 augustus 1962 de Sociaal-Economische Raad advies gevraagd over het op langere termijn te voeren sociale zekerheidsbeleid. Sinds dit schrijven is gepubliceerd wordt gesproken van een sociale mammoet. Deze term is begrijpelijk voor eenieder die kennis neemt van de ambitieuze plannen, welke de Minister in deze brief heeft ontwikkeld.

De uitkeringen krachtens de A.O.W. moeten extra worden verhoogd ten einde zo spoedig mogelijk het niveau te bereiken van het sociaal minimum. Ook de zelfstandige beroepsbevolking dient onder een verplichte verzekering terzake van arbeidsongeschiktheid te worden gebracht. Een verplichte verzekering moet de geboren invaliden in het genot stellen van een waardevast inkomen. Ten slotte zal er een volksverzekering voor zware geneeskundige risico's moeten komen.

De doelstellingen welke deze plannen beogen te verwezenlijken zullen ieder modern sociaal denkend mens aanspreken. Niettemin zou het onverantwoord zijn indien in-tussen de vraag of uit een oogpunt van lasten al deze plannen voor realisering vatbaar zijn onbeantwoord zou blijven. Daar doet niet aan af dat deze plannen niet tegelijkertijd doch geleidelijk verwezenlijkt zullen worden. Men dient vooraf te weten of realisering van het totale programma draagbaar is. Immers, de volgorde van de verschillende projecten wordt voornamelijk bepaald door het tijdstip waarop de uitvoering in technisch opzicht mogelijk is en wat eenmaal uitgevoerd is kan niet meer worden afgeschafte of beperkt. Zou men geleidelijk voortgaande pas onderweg tot de conclusie komen dat het programma in zijn totaliteit niet draagbaar is dan zou men gedwongen zijn genoegens te nemen met een onevenwichtig geheel.

## Twee wegen.

Principiële overwegingen buiten beschouwing gelaten zijn er twee mogelijkheden om de sociale verzekeringen te financieren, te weten door middel van premieheffing en door middel van gelden uit de schatkist. In het eerste geval betalen de verzekerden en in het tweede de belastingbetalers. Zowel de hoogte van de premies als de omvang van een bijdrage uit de schatkist is aan grenzen gebonden.

Een te hoge premiedruk leidt niet alleen tot verzet van de kant van de verzekerden maar beperkt op onaanvaardbare wijze de economische en sociale ontplooiing van met name de zelfstandige beroepsbevolking, die geen looncompensatie kan krijgen. Een te grote omvang van de overheidsbijdrage leidt of tot een te zware belastingdruk of tot beperking van essentiële overheidstaken.

Het komt ons voor dat in beide opzichten weinig speelruimte aanwezig is. Per 1 januari aanstaande zal de premiedruk voortvloeiend uit de volksverzekeringen voor de zelfstandigen reeds 10,1 pCt. over maximaal f. 9.800 inkomen per jaar bedragen. Met het huidige zicht op de loonontwikkeling in 1964 behoeft men geen groot profet te zijn om te voorspellen dat de premiegrens op 1 januari 1965 niet ver beneden f. 11.000 zal komen te liggen. Meerdere malen is gesteld — o.m. bij de behandeling in de Tweede Kamer van de Algemene Kinderbijslagwet — dat bij een premie van 10 pCt. met betrekking tot de zelfstandigen de nog aanvaardbare grens wel is bereikt. In een onlangs verschenen ontwerp-advies van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf wordt erop gewezen dat een stijging van de premielasten welke die van het kerninkomen overtreft onaanvaardbaar is.

Met betrekking tot de mogelijkheden van een overheidsbijdrage moet erop worden gewezen, dat reeds thans essentiële overheidstaken in de knel dreigen te komen. Niettemin is de druk van met name de loon- en inkomstenbelasting zwaar en in internationaal verband gezien zelfs uitzonderlijk zwaar. Daarom lijkt het ons onaanvaardbaar om een grote overheidsbijdrage aan de financiering van de sociale zekerheid ten koste te laten gaan van een neutralisatie van de progressiefactor in de loon- en inkomstenbelasting. Met name ten opzichte van de verzekerden met lagere en middelgrote inkomens zou dat neerkomen op regelrecht boerenbedrog.

## Benadering van de lasten.

Bij de benadering van de lasten voortvloeiend uit het sociale zekerheidsbeleid op langere termijn gaan wij wat de A.O.W. betreft uit van de veronderstelling, dat het sociaal minimum voor een bejaard echtpaar in 1962 geacht werd te liggen op f. 3.000. Wij houden evenals in ons artikel getiteld: „Structurele verhoging van de A.O.W.?”



(„E.-S.B.” van 22 mei 1963) geen rekening met andere verbeteringen waarvoor men in het kader van de discussie wel hoort pleiten.

Wat de zware geneeskundige risico's en de voorziening voor geboren invaliden aangaat nemen wij de voorlopige kostenraming over welke in de adviesaanvraag van de Minister is neergelegd.

Ten aanzien van de arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen gaan wij uit van een opzet, zoals die de laatste tijd door verschillende zelfstandigenorganisaties is bepleit. Volgens deze opzet zou de premiegrondslag in prijzen 1962 uitgedrukt f. 4.500 à f. 5.000 per jaar moeten bedragen bij een premiepercentage van ongeveer 3,2.

Gezien vanuit de positie van de zelfstandigen hebben wij de lasten van het programma uitgedrukt in premiepercentages (zie tabel 1). De kolom 1980 moest worden opgenomen omdat de lasten van de A.O.W. ten gevolge van de vergrijzing ook relatief zullen toenemen.

De kolommen 1 en 2 drukken de lasten uit indien in het programma geen structurele verhoging van de A.O.W. zou zijn voorzien.

De kolommen 3 en 4 drukken de lasten uit indien in het programma geen *verdere* structurele verhoging van de A.O.W. zou zijn voorzien. De inmiddels doorgevoerde structurele verhoging per 1 juli 1962 ad 15 pCt. wordt als gegeven geaccepteerd.

De kolommen 5 en 6 drukken de lasten van het programma uit zoals het thans voor ligt op basis van de gemaakte veronderstelling ten aanzien van de grootte van de structurele verhoging van de A.O.W.

TABEL 1. *Lasten in premiepercentages*

Voorziening	1		2		3		4		5		6	
	1962	1980	1962	1980	1962	1980	1962	1980	1962	1980	1962	1980
A.O.W. ....	5,75	7,40	6,80	8,75	9,20	11,85						
A.W.W. ....	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30	1,30						
A.K.W. ....	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00						
W.A.O. ....	2,00 a)	2,00 a)	2,00 a)	2,00 a)	2,00 a)	2,00 a)						
Zw. G.R. ....	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90						
Geb. Inv. ....	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25	0,25						
Totaal .....	12,20	13,85	13,25	15,20	15,65	18,30						

a) In verband met het verschil tussen de premiegrenzen gesteld op  $\frac{50}{80} \times 3,2$  pCt. (in prijzen 1962 zou de premiegrens voor de W.A.O.-zelfstandigen ca. f. 5.000 zijn geweest, terwijl die voor de A.O.W. enz. f. 8.250 bedroeg).

De situatie weergegeven in de kolommen 1 en 2 kan geen reëel alternatief worden genoemd. Het is ondenkbaar dat men de reeds doorgevoerde structurele verhoging van de A.O.W. ad 15 pCt. ongedaan zou willen of kunnen maken. Wij zullen onze conclusies daarom uitsluitend baseren op de situaties, neergelegd in de kolommen 3 en 4 enerzijds en 5 en 6 anderzijds.

#### Conclusies.

Blijkens de totalen van de kolommen 3 en 4 is het bij verwezenlijking van het programma exclusief een verdere structurele verhoging van de A.O.W. alleen mogelijk om het premiepercentage op ruim 10 te handhaven indien 3 à 5 pCt. van de lasten uit de algemene middelen zou worden gefinancierd. Volgens de adviesaanvraag van de Minister is in prijzen 1962 0,9 pCt. gelijk aan f. 200 mln. Ergo betekent een financiering van 3 à 5 pCt. in prijzen 1962 voor de schatkist een adering van f. 660 mln. à f. 1.100 mln. per jaar.

Blijkens de totalen van de kolommen 5 en 6 is het bij

een volledige realisering van het programma alleen mogelijk om het premiepercentage op ca. 10 te handhaven indien 5,5 à 8 pCt. uit de schatkist gefinancierd zou worden, hetgeen in prijzen 1962 neerkomt op f. 1.200 mln. à f. 1.760 mln. per jaar.

Nu is ruim 10 pCt. voor de maximaal aanvaardbare premiegrens uiteraard ook geen heilig getal. Enige geleidelijke stijging is wellicht aanvaardbaar omdat met het toenemen van het welvaartsniveau het gemakkelijker wordt een relatief iets groter deel van het inkomen voor sociale zekerheid te bestemmen. Veel speelruimte ligt hier overigens niet want met de welvaart stijgt de premiegrens zodat ook zonder percentageverhoging de premielast in gulden voortdurend groter wordt. Dit spreekt temeer omdat vele zelfstandigeninkomens minder snel stijgen dan de op de loonindex gebaseerde premiegrens. Indien een uitloop van het percentage tot ruim 12 in 1980 echter aanvaardbaar zou zijn zou in de situatie, neergelegd in de kolommen 3 en 4, volstaan kunnen worden met een jaarlijkse overheidsbijdrage in prijzen 1962 van f. 660 mln., terwijl dan in de situatie, uitgedrukt in de kolommen 5 en 6, f. 1.200 mln. à f. 1.320 mln. nodig zou zijn. Een en ander is samengevat in tabel 2.

TABEL 2.

#### *Alternatieven premie- en overheidsfinanciering*

Premieperc. 1962-1980	Overheidsbijdrage in prijzen 1962			
	Prog. excl. verh. A.O.W.		Prog. incl. verh. A.O.W.	
	mln. gls.	pCt. rijksuitg.	mln. gls.	pCt. rijksuitg.
ca. 10 .....	660 - 1.100	7 - 11,5	1.200 - 1.760	12,6 - 18,8
ca. 10 - ca. 12	660	7	1.200 - 1.320	12,6 - 14

Gezien de belastingdruk en de omvang van de Rijksbegroting komt het ons voor dat het reeds een bijzonder grote inspanning zal kosten om een jaarlijkse overheidsbijdrage in prijzen 1962 ad f. 660 mln. aanvaardbaar te maken. Immers, dit bedrag maakt reeds ca. 7 pCt. uit van de rijksuitgaven op de gewone dienst. Naar onze mening zal een beknotting van het voorziene programma dan ook onontkoombaar blijken. De vraag rijst hoe dit zou kunnen geschieden zonder dat het geheel onevenwichtig wordt.

Het komt ons voor dat het totaal in ieder geval onevenwichtig zou worden indien een of meer van de nieuwe voorzieningen, die nog tot stand moeten worden gebracht, geheel zouden moeten vervallen. Een beperking van de opzet van deze voorzieningen ligt evenmin in de rede daar de kostenramingen zijn gebaseerd op regelingen van minimaal noodzakelijke inhoud.

De enige uitweg lijkt te zijn het achterwege laten van een verdere structurele verhoging van de A.O.W. In ons artikel in „E.-S.B.” van 22 mei 1963 komt naar voren dat de opzet van deze verzekering geenszins een geforceerde optrekking van de uitkeringen tot een sociaal minimum vereist. De bejaarden, die naast de A.O.W. geen of nagenoeg geen andere bestaansmiddelen hebben, zou via de Algemene Bijstandswet een aanvulling tot het sociaal minimum kunnen worden verstrekt. De lasten die hieruit zullen voortvloeien zullen van beperkte omvang zijn. Zij zullen bovendien in de loop van de tijd verminderen omdat enerzijds de A.O.W.-uitkeringen door de koppeling aan de loonindex sneller stijgen dan het niveau van het sociaal minimum en omdat anderzijds de groep bejaarden, die naast de A.O.W. nog andere bestaansmiddelen hebben, voortdurend aan betekenis zal winnen.

# Invloed van de revaluatie van 1961 op invoer- en uitvoerprijzen

## Inleiding.

In de afgelopen maanden is bij vele discussies over lonen en prijzen weer het woord revaluatie gevallen. Hierbij werd dikwijls gewezen op de revaluatie van de D-Mark en de gulden in maart 1961. Men beschreef dan het effect van deze herwaardering op de prijzen van invoer en uitvoer als gunstig of ongunstig zonder echter deze effecten met relevante cijfers voldoende aan te (kunnen) tonen.

Het jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1961 geeft op blz. 43 wel enig houvast: „De Nederlandse invoer- en uitvoerprijzen hebben na de revaluatie een daling te zien gegeven. In het vierde kwartaal lagen deze prijzen elk  $2\frac{1}{2}$  pCt. beneden het niveau van onmiddellijk vóór de revaluatie”. Een dergelijke vergelijking van de prijzen vóór en na de revaluatie heeft echter weinig zin. Het effect van de revaluatie op de prijzen van de totale Nederlandse goedereninvoer en -uitvoer kan zo niet aangetoond worden, omdat niet bekend is wat er zonder de revaluatie met de prijsniveaus gebeurd zou zijn. Een voorbeeld, ook van De Nederlandsche Bank (jaarverslag over 1959, blz. 42): het prijspeil van onze uitvoer daalde in 1958 ten opzichte van 1957 in guldens uitgedrukt met 3 pCt., het prijspeil van onze invoer daalde in die periode met 6 pCt. Deze prijsdalingen ontstonden echter zonder invloed van een revaluatie. Een dergelijk voorbeeld toont aan, dat men niet alleen op grond van simpele constatering als globale prijsdalingen na maart 1961 mag vaststellen, dat de revaluatie „... de gevolgen heeft gehad die daarmee werden beoogd” (jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1961, blz. 12).

## Theorie.

Hoewel het niet mogelijk is nauwkeurig het effect van de revaluatie van 1961 op de prijzen van onze invoer en uitvoer te bepalen, is hier toch een poging gedaan om dit te benaderen.

Zoals ook de inleiding al heeft aangetoond, is een globale benadering niet juist. Meestal wordt namelijk het prijsniveau van onze *totale* invoer vóór de revaluatie vergeleken met dit niveau na de revaluatie. Hetzelfde doet men dan voor onze uitvoer. Behalve de revaluatie hebben ook andere factoren een grote invloed gehad op onze invoer- en uitvoerprijzen. Met deze globale methode is het dus niet mogelijk het effect van de revaluatie te scheiden van het effect van de andere factoren. Een deflatoire ontwikkeling bijv. in een belangrijk deel van de wereld zal waarschijnlijk

onze invoer- en uitvoerprijzen onder druk zetten en doen dalen, ook wanneer er geen enkele revaluatie plaatsvindt.

Bij de hier gevolgde methode is getracht deze andere versturende factoren zoveel mogelijk te elimineren. Allereerst is gebruik gemaakt van het feit, dat de gulden in 1961 met  $4\frac{3}{4}$  pCt. is gerevalueerd ten opzichte van alle valuta, behalve de D-Mark. Volgens de theorie van de internationale handel over revaluatie zouden de prijzen, in guldens uitgedrukt, van onze uitvoer naar West-Duitsland óf meer stijgen óf minder dalen dan de prijzen van onze uitvoer naar de rest van de wereld. Dezelfde redenering geldt voor onze invoer. Anders gezegd: indien alle prijzen, uitgedrukt in buitenlandse valuta, constant gebleven waren, zouden door de revaluatie van 1961:

1. de prijzen in guldens van onze uitvoer naar West-Duitsland gelijk blijven en van onze uitvoer naar de rest van de wereld met ongeveer 5 pCt. dalen;

2. de prijzen in guldens van onze invoer uit West-Duitsland gelijk blijven en van onze invoer uit de rest van de wereld met ongeveer 5 pCt. dalen.

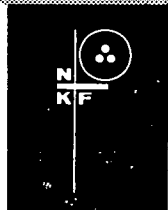
Een zuiverder beeld wordt verkregen door in plaats van de rest van de wereld een belangrijke handelspartner uit de E.E.G. te nemen, in casu de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie. De conjuncturele en structurele ontwikkeling van de gebieden welke als vergelijkingsmaatstaf dienen is dan ongeveer gelijk. Bovendien worden zo de E.E.G.-prijs effecten door afbraak van tarieven, welke in 1961 een rol speelden, grotendeels geëlimineerd.

In werkelijkheid wordt echter niet voldaan aan de voorwaarde, dat de prijzen in buitenlandse valuta constant blijven na de revaluatie. Andere, versturende factoren als de toeneming van de wereldhandel en van de wereldproductie, prijs- en inkomenselasticiteiten van de vraag, aanbodelasticiteiten en smaakveranderingen bij de consumenten spelen een rol. Als echter deze factoren welke, los van de revaluatie, de prijsniveaus vóór en na de revaluatie beïnvloeden, hun invloed op onze handel met West-Duitsland ongeveer in gelijke mate uitoefenen als op onze handel met de B.L.E.U., dan kunnen zij met de hier gevolgde methode de prijseffecten van de revaluatie wellicht vertroebelen, maar niet onzichtbaar maken. Deze factoren beïnvloeden waarschijnlijk wel de *niveaus* van de prijzen in guldens van onze buitenlandse handel, maar niet de verschillen van de prijsniveaus van onze handel met West-Duitsland en met de B.L.E.U. Zij zullen misschien de spreiding van de optredende prijsveranderingen vergroten. Niet valt in te zien, dat deze factoren ook de centrale

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

**N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT**



tendentie (het aantal positieve ten opzichte van het aantal negatieve verschillen) van de verschillen in prijsveranderingen, zoals deze hieronder zijn berekend, kunnen verschuiven. Indien echter voor al onze invoer- en uitvoer-goederen een wereldmarkt zou bestaan, met prijsnoteringen in dollars of ponden, dan zou van de veronderstelde niveauverschillen geen sprake zijn. Deze situatie komt slechts in een deel van onze buitenlandse handel voor.

Op grond van bovenstaande theorie gaat men als volgt te werk. Eerst wordt vergeleken het prijsniveau van onze invoer uit West-Duitsland vóór de revaluatie met dit niveau na de revaluatie. Vervolgens wordt de prijshoogte van onze invoer uit de B.L.E.U. vóór de revaluatie vergeleken met de hoogte van deze prijzen na de revaluatie. De resultaten van deze twee vergelijkingen worden dan van elkaar afgetrokken. Ditzelfde kan gedaan worden voor de uitvoer <sup>1)</sup>.

Zodoende wordt aan de revaluatie van 1961 zoveel mogelijk kans gegeven om te laten zien, dat de te verwachten gevolgen voor de invoer- en uitvoerprijzen in werkelijkheid inderdaad zijn opgetreden.

### Praktijk.

In tabel 1 zijn gegevens verwerkt van 30 ingevoerde en 30 uitgevoerde goederen. Deze goederen zijn niet volgens een bepaald criterium geselecteerd, maar zijn gevonden via een a-selecte steekproef met behulp van toevalstabellen uit de „Maandstatistieken van in-, uit- en doorvoer per goederensoort” van het C.B.S. Het voordeel van deze methode is, dat de gegevens waarmee de theorie getoetst wordt, door het toeval bijeen zijn gebracht. Het is dus niet zo, dat speciaal die goederen uitgezocht zijn welke geschikt zijn om de theorie over de revaluatie te verwerpen (of juist te staven). De cijfers van het C.B.S. maakten het niet mogelijk grondstoffen en fabrikaten te splitsen. De gegevens hadden betrekking op groothandelsprijzen, niet op detailhandelsprijzen.



(I. M.)

te hebben in de buurt van 5 (pCt.). Dit wil op grond van het bovenstaande niet zeggen, dat in de praktijk dit prijsverschil voor bijv. alle invoergoederen positief moet zijn. Er treedt waarschijnlijk een spreiding op rond deze 5 pCt. Wel is een aantal goederen met een positief prijsverschil te verwachten, dat significant groter is dan het aantal goederen met een negatief prijsverschil.

Tabel 1 laat het resultaat zien. Van de te verwachten prijseffecten blijkt noch bij de invoer noch bij de uitvoer iets. Bij de invoer is het aantal plus-veranderingen even groot als het aantal minus-veranderingen, nl. 15. Bij de uitvoer idem; daar vertonen 14 goederen een v groter dan 0 en 14 goederen een v kleiner dan 0.

TABEL 1.

### Versillen (v) in prijsveranderingen (in procenten)

aantal goederen	v < -10	-10 < v < -5	-5 < v < 0	v = 0	0 < v < 5	5 < v < 10	v > 10	totaal	totaal	totaal
uitvoer: V <sub>u</sub> .....	6	2	7	0	6	2	7	15	15	30
invoer: V <sub>i</sub> .....	7	5	2	2	4	4	6	14	14	30

Bron: Berekend uit de „Maandstatistieken van in-, uit- en doorvoer per goederensoort” van het C.B.S.

Het resultaat (v) werd, voor ieder produkt apart, uitgedrukt in procenten <sup>1)</sup>. Volgens de theorie behoort dit verschil v positief te zijn voor invoer én uitvoer en een waarde

<sup>1)</sup> Bij de berekening zijn de volgende formules gebruikt:

$$\text{voor de invoer: } v_i = \frac{p_{62}^D - p_{61}^D}{p_{61}^D} \cdot 100 - \frac{p_{62}^B - p_{61}^B}{p_{61}^B} \cdot 100$$

$$\text{voor de uitvoer: } v_u = \frac{p_{62}^D - p_{61}^D}{p_{61}^D} \cdot 100 - \frac{p_{62}^B - p_{61}^B}{p_{61}^B} \cdot 100$$

Hierbij geeft voor elk goed p de prijs aan, uitgedrukt in f. 1.000 per eenheid welke het C.B.S. voor het betreffende goed gebruikt; 62 geeft aan januari 1962; 61 is januari 1961; i is invoer; u is uitvoer; D is West-Duitsland en B is B.L.E.U. Januari 1961 is gekozen, omdat deze maand vlak vóór de revaluatie viel; januari 1962, omdat de revaluatie dan wel als uitgewerkt kan worden beschouwd.

### Conclusie.

Uit dit kleine statistische onderzoek blijkt *niet*, dat de gevolgen van de revaluatie in 1961 op de invoer- en uitvoerprijzen overeenkomstig de verwachtingen zijn geweest. Deze verwachtingen zijn gebaseerd op een theorie, waarbij de Nederlandse uitvoer- resp. invoerprijzen niet globaal worden beschouwd, maar waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen de handel met West-Duitsland enerzijds en met de rest van de wereld anderzijds.

Men moet met deze conclusie echter zeer voorzichtig zijn. Op grond van een a-selecte steekproef is een beperkt aantal prijzen onderzocht. Het resultaat voor al onze invoer- en uitvoerprijzen kan een ander beeld opleveren. Bovendien is hier alleen geschreven over het effect van de revaluatie op de invoer- en uitvoerprijzen. Gevolgen van de revaluatie voor de lopende rekening van de betalingsbalans, de arbeidsmarkt, de kosten van levensonderhoud etc. zijn buiten beschouwing gelaten.

Rotterdam.

H. O. C. R. RUDING.

# Consumenten Advies

## Inleiding.

Onlangs is een nieuwe vorm van reclamè gelanceerd, die enige extra aandacht verdient, wegens de bijzondere aspecten ervan. Wij doelen op de eerste aflevering van „Consumenten Advies”, een reclameboodschap waarin niet één bepaald produkt, maar een complex van goederen op een bepaalde wijze is gepresenteerd.

In het onderhavige geval is als thema „het ontbijt” gekozen. Aanknopend bij het noodzakelijke karakter hiervan, zijn vijf ingrediënten nader belicht, nl. beschuit, jam, thee, kaas en eieren. Van de eerste drie produkten is een bekend merkartikel als representant genomen, de beide andere produkten zijn merkloos. De geadverteerde produkten zijn tezamen uitgesteld op een gedekte ontbijttafel. Onder de foto is een tekst afgedrukt die een nadere toelichting op elk van de artikelen geeft. Boven de foto staat een algemene inleiding op het thema, terwijl tevens het oogmerk van „Consumenten Advies” wordt uiteengezet.

Het geheel heeft meer het karakter van een onbaatzuchtig advies aan de consument dan van een advertentie. Het is van belang na te gaan, waar deze indruk op is gebaseerd. Een nadere analyse van dit type reclame kan informatie opleveren omtrent de achtergronden van deze indrukken. Daartoe zullen achtereenvolgens de posities van de producent en die van de consument in dit kader worden belicht. Ten slotte zal worden gepoogd een conclusie te formuleren.

## Producenten.

Reclame maken is voor de ondernemer geen liefhebberij, maar een methode van verkoopbevordering. Als zodanig staat het in dienst van het streven naar winst, het liefst op korte, maar in ieder geval op lange termijn. De gebruikelijke vormen van reclame komen alle neer op het onderscheiden van het eigen produkt van dat van de concurrenten <sup>1)</sup>. De reclame is een dimensie van de produkt-differentiatie. Er zijn meer pijlers waarop de produkt-differentiatie rust, maar de reclame is in verscheidene opzichten de meest opvallende.

Voor de producent is het maken van reclame een middel om een zo gunstig mogelijke positie te verwerven in een complex van voor de consument verwante goederen. Een dergelijk complex hangt zo nauw samen, dat men van een markt kan spreken. Op deze markt treden de aanbieders als concurrenten van elkaar op. De meeste reclame is erop gericht de consument te bewegen meer van het produkt A en derhalve minder van het verwante produkt B te kopen. Deze reclamevormen liggen in het vlak van wat wij in ander verband wel het concurrentie-effect hebben genoemd <sup>2)</sup>. Het concurrentie-effect beschrijft de belangenbotsing van met elkaar wedijverende producenten. De universele concurrentie om de consumentengulden speelt bij deze individueel gerichte reclame-acties een figurantenrol.

Intussen komt ook een ander type van reclame voor, nl.

de zgn. collectieve reclame. Het oogmerk is hierbij niet elkaar te beconcurreren, maar juist door gezamenlijke actie de consumenten ertoe te brengen een groter deel van hun inkomen aan bijv. vis te besteden („Eet meer vis”). Deze vorm van reclame is veeleer aan het inkomens- dan aan het substitutie- resp. concurrentie-effect gekoppeld. De markt profiteert in haar geheel van de collectieve reclame; de gedachte is dat allen erop vooruitgaan, terwijl de onderlinge verhoudingen gelijk blijven. Het is de reclame van de marktform der zuivere mededinging.

Wat is nu uit economisch oogpunt het typische van „Consumenten Advies”? Het is geen individuele reclame, gericht op een vooruitgang ten opzichte van andere ondernemingen. Het is ook geen collectieve reclame in de gebruikelijke zin. De aaneensluiting van de ondernemers is immers niet gebaseerd op produktieverwantschap. Het belangwekkende is dat bij „Consumenten Advies” producenten tot een gezamenlijke boodschap komen op grond van de complementariteit van consumptie-artikelen. Essentieel is de omstandigheid, dat artikelen bijeengebracht zijn, die voor de consument niet een vervangend, doch een aanvullend karakter hebben. De consument ervaart het complex van bijeengebrachte goederen als een eenheid.

Intussen is het denkbaar dat goederen die voor de consument complementair zijn, voor de producent toch concurrerend zijn. Stel bijv. eens dat produkt A van concern 1 in een publikatie van „Consumenten Advies” wordt gecombineerd met een produkt B van concern 2, terwijl concern 1 ook een verwant produkt B<sup>1</sup> heeft. Voor de consument zijn dan de goederen A en B complementair, terwijl concern 1 B wellicht liever vervangen zou zien door het eigen produkt B<sup>1</sup>.

Indien we willen nagaan welke betekenis „Consumenten Advies” voor de producent heeft, dan dienen we stellig met de zojuist signaleerde omstandigheid rekening te houden. Enerzijds heeft „Consumenten Advies” ongetwijfeld een verbruiksontwikkeland effect, dat geassocieerd is met het thema in zijn totaliteit, anderzijds dringt de vraag zich op welke mate de deelnemende adverteerders daarvan profiteren.

Als totaliteit concurreert „Consumenten Advies” namelijk met andere „totalen” van het gezinsbudget om de consumentengulden. Voor de afzonderlijke producent is het daarom niet zo eenvoudig te beoordelen in hoeverre zijn belang met een deelneming aan de publiciteit „Consumenten Advies” gediend is. Hij is geïnteresseerd in zijn eigen positie en staat betrekkelijk onverschillig tegenover acties, die het verbruikspatroon van de consument beïnvloeden zonder dat hij daaraan rechtstreeks iets heeft. Hij zal geneigd zijn na te gaan of „Consumenten Advies” een vorm van reclame is, die zijn eigen positie in de markt verstevigt. De beschuifabriek vindt het mooi als er meer beschuit wordt verkocht. Of er meer geld voor het ontbijt wordt uitgegeven, vindt hij waarschijnlijk van secundair belang.

De vraag moet echter gesteld worden of de beschuifconsumptie toeneemt als gevolg van het feit dat de consument bereid blijkt meer aandacht en geld aan het ontbijt te besteden of dat het omgekeerde geldt. Daarover kan

<sup>1)</sup> Zie bijv. H. Brems: „Product Equilibrium under Monopolistic Competition”, Harvard University Press, Cambridge 1951.

<sup>2)</sup> „De prijsvorming van consumptiegoederen op oligopolistische markten”, Leiden, 1960, blz. 26.

een nadere oriëntatie omtrent de positie van de consument ons iets leren.

#### Consumenten.

De boodschap van „Consumenten Advies” heeft ondanks de gecompliceerdheid ervan bij de consumenten sterker de aandacht getrokken dan bij andere reclameboodschappen het geval is. Een combinatie van factoren lijkt hieraan ten grondslag te liggen.

In de eerste plaats knoopt „Consumenten Advies” rechtstreeks aan bij de consumptiegewoonten van het publiek. Niet het produkt dat door een bepaalde producent wordt gemaakt is uitgangspunt voor de boodschap, maar veeleer de wijze waarop de consument in zijn behoeften voorziet. Aan de consument wordt voorgehouden iets meer van het ontbijt te maken, niet speciaal het produkt A te kopen. Hij wordt in eerste instantie geconfronteerd met het nut van goed ontbijten, niet met bijv. een bepaald merk beschuit.

In de tweede plaats heeft een thema als „het ontbijt” in zijn totaliteit het karakter van een noodzakelijke levensbehoefte. Voor het ontbijt zijn in het algemeen geen substituten. Wel is er een wedijver met andere bestedingscategorieën, maar de elasticiteit daarvan wordt sterk begrensd door de noodzaak te ontbijten. Ten slotte is het beslag door het ontbijt op het gezinsbudget wordt gelegd niet van een zodanig grote omvang, dat daardoor de belangstelling voor de boodschap wordt verzwakt.

Het in het centrum plaatsen van de consument is de kracht van „Consumenten Advies”. Deze kracht gaat o.i. onmiddellijk verloren, indien één van de onderdelen van de boodschap een te sterk accent krijgt. Het aantasten van de complementariteit dringt het integrale karakter van de boodschap naar de achtergrond. Voor de consument wordt „Consumenten Advies” dan weer een vorm van reclame die uitgaat van de producent en waarbij de consument zich niet betrokken voelt. Hij wordt dan benaderd en van aanknopen bij zijn gedrag is geen sprake meer.

De objectieve suggestie die van „Consumenten Advies” uitgaat vindt haar oorzaak in de gelijkwaardige en onpartijdige behandeling van de onderdelen. Deze suggestie verdwijnt onmiddellijk zo spoedig het geheel wordt opgeofferd aan een of enkele van de goederen, waaruit het totaal is opgebouwd. Een evenwichtige presentatie op basis van het integrale thema is de noodzakelijke voorwaarde voor het vertrouwen van de consument. Is aan deze voorwaarde voldaan, dan is het van „Consumenten Advies” te verwachten effect, dat men meer geld aan het ontbijt gaat besteden ten koste van andere bestedingscategorieën. Er concurreren geen produkten, doch bestedingscategorieën met elkaar.

Wanneer op de een of andere wijze bij de presentatie van „Consumenten Advies” sterker op de werking van het substitutie- dan op het inkomenseffect wordt gespeculeerd, vervalt „Consumenten Advies” tot een normale vorm van reclame. De consument ziet zich dan weer geplaatst tegenover met elkaar wedijverende ondernemers.

#### Conclusie.

Nu gebleken is dat „Consumenten Advies” de verbruiker als uitgangspunt heeft en dat daarbij vooral de op de complementariteit van de goederen gebaseerde eenheid van

Beleg modern  
beleg in

**InterUnie**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

de boodschap de gevoelige rol speelt, kan wederom de vraag onder ogen worden gezien, hoe de producent zich tegenover deze originele vorm van reclame dient op te stellen. Het zou van een zekere mate van kortzichtigheid getuigen, indien men gezien het verbruiksontwikkelende effect van „Consumenten Advies” zou concluderen, dat deze nieuwe vorm van gezamenlijk adverteren voor de afzonderlijke producent weinig interessant is.

In de eerste plaats betekent een vergroting van het voor het geheel bestede bedrag altijd een toeneming van de omzet van de samenstellende componenten. In de tweede plaats is het zeer waarschijnlijk dat de extra aandacht die „Consumenten Advies” tot in onderdelen krijgt veel intenser is dan de belangstelling die afzonderlijke advertenties krijgen, gezien de speciale band die „Consumenten Advies” met de consument legt.

Deze beide overwegingen sluiten intussen de mogelijkheid niet uit dat ook andere ondernemers dan die welke bijdragen tot het pakket van „Consumenten Advies” van de toegenomen belangstelling voor de betrokken goederen profiteren. Hoewel dergelijke effecten niet specifiek zijn voor deze nieuwe vorm van reclame, zouden de ondernemers die aan de gezamenlijke advertenties deelnemen kunnen proberen door individueel gerichte reclame-acties de belangstelling om te buigen ten eigen bate. Deze individuele acties dienen dan op „Consumenten Advies” afgestemd te zijn. Vanzelfsprekend bepalen de consumenten door hun koopgedrag in welke mate de gecoördineerde reclamecampagnes succes hebben.

Samenvattend menen wij dat „Consumenten Advies” een interessante vorm van reclame is, die zowel voor de consument als voor de producent aantrekkelijk is. Voor de consument omdat het voorlichtende element het overredende overtreft. Voor de producent omdat „Consumenten Advies” eventueel gecombineerd met individuele reclameboodschappen een veel hoger rendement heeft dan individuele reclame-acties afzonderlijk. Voor de theoretische economie is „Consumenten Advies” een interessant, nieuw verschijnsel, omdat wordt aangeknoopt bij het begrip complementaire goederen. Oude discussies over de exacte omschrijving van dergelijke goederen worden daarmee plotseling actueel.

Naarden.

Dr. A. HEERTJE.

**voor uw BANKZAKEN**

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

(I. M.)

*Prof. Dr. J. H. van Stuijvenberg: De Nederlandsche Economische Hoogeschool 1913-1963. Van Handelshoogeschool naar Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam/'s-Gravenhage 1963, 351 blz., f. 20.*

Met grote instemming zullen allen, die van verre of van nabij het gouden jubileum van de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam meebelebden, er kennis van hebben genomen, dat de eerste penning, geslagen ter gelegenheid van dit tiende lustrum, aan de vooravond van de feestelijke herdenking door de president-curator, Mr. Dr. K. P. van der Mandele, is uitgereikt aan Prof. Dr. J. H. van Stuijvenberg. Hiermede werd tot uitdrukking gebracht de waardering jegens hem voor de samenstelling van het gedenkboek van deze jubilerende instelling van hoger onderwijs. Niemand beter dan hij, die aan deze hogeschool studeerde, promoveerde en er thans de economische en sociale geschiedenis doceert, had de levensloop van die vijftigjarige op zo'n boeiende en indringende wijze kunnen te boek stellen.

Het is geen droge opsomming van feiten en data geworden. Integendeel, het boek van Van Stuijvenberg zal ieder, die belangstelt in de ontwikkeling van het economisch hoger onderwijs in Nederland vaak en met groot genoegen raadplegen. Uiteraard zullen de duizenden „Rotterdamers”, die aan de N.H.H. of N.E.H. hun opleiding ontvingen en die zeer vele, ook wel persoonlijke, herinneringen in dit voortreffelijk uitgevoerde werk geboekstaafd vinden, het met bijzondere interesse lezen. De schrijver constateert in zijn inleiding, dat de stof zeer weerbarstig bleek. Belichting van verschillende aspecten van de geschiedenis van de hogeschool is denkbaar; de gehele werkelijkheid vormt nooit het object van de geschiedschrijving. Een historicus kiest. De keuze is een bijzonder gelukkige geweest. Het zwaartepunt werd gelegd op de ontwikkeling van de onderwijsstructuur, dus van de studiegang, van de horizontale en de verticale differentiatie, die in de loop der jaren in het onderwijs is aangebracht.

Hoewel de archieven van de besturende colleges, gelijk zoveel waardevol historisch materiaal in Rotterdam, bij het bombardement in 1940 verloren gingen, stonden de schrijver nog voldoende bronnen ter beschikking om deze niet geringe arbeid te volbrengen. Zelfs kon hij nog een aantal van hen, die aan de wieg van de Handelshoogeschool hadden gestaan, raadplegen. In een inleidend hoofdstuk behandelt Van Stuijvenberg de voorgeschiedenis. Allerlei plannen, ideeën en werk van commissies, ook elders in den lande, waren op niets uitgelopen. Wel werd algemeen de behoefte aan hoger handelonderwijs gevoeld, maar het kwam niet tot daden. De redevoering van Prof. Kraus, hoogleraar te Delft, in de vergadering van 9 februari 1912 in de Eerste Kamer, leidde tot een concreet resultaat. De Rotterdamse Vereeniging voor Voortgezet Handelsonderwijs trachtte tot oprichting van een handelshogeschool te Delft te komen. Het is de grote verdienste van Mr. W. C. Mees — de huidige vice-president-curator —, dat hij de toen bestaande plannen van Delft naar Rotterdam heeft weten om te buigen en de uitvoering ervan heeft weten te stimuleren.

In het tweede hoofdstuk beschrijft Van Stuijvenberg hoe het initiatief van een aantal Rotterdamse kooplieden leidde

tot de oprichting van de Nederlandsche Handels-Hoogeschool, een particuliere instelling van hoger onderwijs. Vooral „de februari-nota van de jongeren”, opgenomen als bijlage I, kan beschouwd worden als het keerpunt in de oprichtingsgeschiedenis. Hierna gaat het snel: op zaterdag 8 november 1913 wordt de hogeschool geopend, twee dagen later op maandag 10 november vangen de colleges aan, 3 hoogleraren en 55 studenten, de economie wordt, nu voor het eerst, als zelfstandige wetenschap gedoceerd.

Zowel de horizontale als de verticale onderwijsstructuur vóór 1940 worden in de twee volgende hoofdstukken uitvoerig behandeld. Niet alleen in de eerste jaren na de oprichting, ook daarna is steeds door senaat en besturende colleges gewerkt aan ontplooiing van het onderwijs. Bleek een beslissing onjuist, dan werd deze gecorrigeerd. Inderdaad is zoekend en tastend de pioniersweg afgelegd. Aanvankelijk was slechts de studie voor het diploma handels-economie (d.h.) geregeld, één jaar later — in 1914 — geschiedde zulks voor het doctoraal examen en voor het doctoraat. Was in de eerste jaren met het diploma handels-economie voor de meeste studerende het einddoel bereikt, spoedig bleek de doctorale studie grote aantrekkingskracht uit te oefenen. In 1927 werd het diploma handelseconomie vervangen door het kandidaatsexamen.

Aan het einde van deze twee hoofdstukken maakt Van Stuijvenberg de balans op en constateert dan dat er teleurstellingen zijn geweest. Immers, het onderwijs ten behoeve van de consulaire dienst is nauwelijks van de grond gekomen; dat ten behoeve van de diplomatieke dienst leverde slechts 2 examens op; de geprojecteerde opleiding in de verzekeringswetenschap is nooit boven het stadium van voorbereiding uitgekomen; het onderwijs in de technische vakken is geen succes geworden, terwijl dat in de koloniale vakken omstreeks 1930 door de conjunctuur werd tegengewerkt. Maar deze takken en twijgjes, die verloren gingen, beletten niet dat de geplante boom zeer levenskrachtig bleek in drie richtingen: de bedrijfseconomische, de staatkundig-economische en de accountancy-richting.

Na de wijziging van de wet op het hoger onderwijs, in april 1937, en nadat bij Koninklijk Besluit van 10 augustus 1939 de Nederlandsche Vereeniging voor Hooger Onderwijs in de Economische Wetenschappen (Nederlandsche Economische Hoogeschool) bevoegd werd verklaard tot het hebben van een hogeschool, traden op 1 september d.a.v. de gewijzigde statuten in werking. Na ruim vijftig jaren hadden hogeschool en examens de zo zeer begeerde wettelijke erkenning eindelijk gekregen, juist nog vóór de storm van de tweede wereldoorlog de nu toch stevig gefundeerde stam zou doen schudden.

In het laatste hoofdstuk van het boek beschrijft Van Stuijvenberg, wat impressionistisch, zoals hijzelf zegt, en met een grote openhartigheid de belangrijkste gebeurtenissen die tot het lamleggen van nagenoeg alle activiteiten van de hogeschool na de kerstvakantie van het studiejaar

(I. M.)

# voor uw Effectenzaken

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

1943 hebben geleid. Het afnemen van tentamens en examens was officieel niet meer mogelijk, maar menige student uit die donkere periode zal zich zijn „zwarte” tentamens, vaak op de meest wonderlijke plaatsen en onder de meest vreemde omstandigheden afgelegd, blijven herinneren. De V.A.G.A. organiseerde in 1944 zelfs een volledig zwart accountants-examen, waarvan de uitslag later is gelegaliseerd. Deden we hier en daar grepen in de overvloedige massa feiten en gebeurtenissen, die Van Stuijvenberg in zijn boek heeft verwerkt over de periode vóór 1945, we willen nog even stilstaan bij hetgeen hij vertelt over wat veranderde in de jaren na de bevrijding.

Dynamisch bleef de structuur, met een verdere verticale differentiatie. Het kandidaatsexamen werd voorafgegaan door de propaedeuse, geïntroduceerd in 1947. De invoering van het baccalaureaat in 1952 had tot doel een kortere, meer op de praktijk gerichte afsluiting van de studie te openen dan via de doctorale studie mogelijk was. In 1950 wordt de sociologisch-economische, in 1954 de kwantitatief-economische richting gecreëerd. De reeds bestaande richtingen, uitgebreid met deze beide nieuwe, bieden in de doctorale studie, uiteraard elk met onderdelen van de economische wetenschappen als kernvakken, een grote variatie van mogelijkheden. Maar daarmee wil de hogeschool niet volstaan. Immers, met ingang van het studiejaar 1963 zijn er opnieuw veranderingen aangekondigd. „Vijftig jaren jong” krijgt de hogeschool een juridische en een sociologische faculteit. Dan wordt duidelijk voor de niet-ingewijden de ondertitel van het boek: „Van Handelshogeschool naar Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen”.

Zou bij een volgend lustrum een vervolg te verwachten zijn op dit boek, dat dan als ondertitel krijgt: „Van Handelshogeschool tot Universiteit”? De N.E.H. zal ongetwijfeld bereid zijn haar bijdrage te leveren. Wie van die in 1913 toch van vooruitziende blik getuigende kooplieden zouden hebben durven hopen, dat het gedenkboek vijftig jaren later — terecht — een ondertitel zou krijgen, gelijk

deze thans luidt. In dezen is betekenisvol hetgeen de president-curator in zijn „Woord vooraf” schrijft: „Zó als de jonge eik in de duinrand — de afbeelding op het grootzegel der hogeschool — worstelend de winterstromen doorstaat en kromgebogen maar toch krachtig omhoog streeft — zijn takken spreidt hij steeds wijder uit — zó is de jonge Nederlandsche Economische Hoogeschool, stevig staande onder de stormen, uitgegroeid tot een instituut van grote betekenis, vol van energie en vol van durf tot verdere ont-plooiing, zodat het eeuwfeest roemvol zal kunnen worden herdacht”.

Het boek, dat Van Stuijvenberg kennelijk met zoveel genoegen heeft geschreven met een grote liefde voor zijn hogeschool, laat zich ook zo lezen. Het openslaan en lezen prikkelt tot verder lezen. De auteur heeft, hoe kan het anders van een hoogleraar aan een economische hogeschool, een hoofdstuk gewijd aan de financiering van de hogeschool. Daaraan vooraf gaat nog een hoofdstuk getiteld: „Studenten en afgestudeerden” en voorts één over de „Instituten, bibliotheek, huisvesting en administratie”. Na het hierboven reeds aangehaalde laatste hoofdstuk — over de bezettingsjaren — volgt een samenvatting met een Engelse, Franse en Duitse vertaling ervan en een aanhangsel getiteld: „De overige Nederlandse instellingen van economisch hoger onderwijs”.

Ten slotte nog een twaalfstal bijlagen, waarin vooral degenen, die hoe dan ook in de afgelopen vijftig jaren bij de jubilarisse zijn betrokken geweest, een schat van namen en gegevens zullen vinden; welke, evenals de talloze illustraties in het boek, hen bijzonder zullen interesseren en waarvan het goed is, dat zij zijn vastgelegd, ook voor hen, die na ons komen. Deze zo bijzonder geslaagde uitgave zal een waardige herinnering blijven aan het gouden jubileum van de N.E.H. Daarmede hebben de besturende colleges, die daartoe het initiatief namen en zeker niet in de laatste plaats de auteur, Prof. Van Stuijvenberg, zeer velen aan zich verplicht.

Schiedam.

Dr. D. HOUTZAGER.

## INGEZONDEN STUKKEN

# De veranderde plaats van de arbeid in onze samenleving

Behalve als belijdenis van zijn overtuiging is Tinbergen's rede over „de veranderde plaats van de arbeid”, op 5 november 1963 in de aula van de N.E.H. gehouden (zie „E.-S.B.” van 6 november 1963), ongetwijfeld ook bedoeld als een uitdaging aan andersdenkenden om de fundamenteën van hun overtuiging over dit probleem bloot te leggen. Een dergelijke uitdaging mag uiteraard niet onbeantwoord blijven.

Tinbergen's voornaamste geloofspunt was, dat „gelijkheid gemaximeerd” moet worden. Tegen het eind van zijn rede suggereert hij zelfs, dat wanneer de successierechten en de vermogensbelasting maar eens flink verhoogd werden, aan de desintegratie van de arbeidsmoraal paal en perk zou worden gesteld; dat m.a.w. de metselaar die tegenwoordig een 500 stenen per dag legt, dan weer zijn vooroorlogs aantal van ongeveer 1.000 zou gaan produceren.

Tinbergen sprak in belangrijke mate over ons land; niet over de omstandigheden in de ontwikkelingsgebieden. Wat is toch het heil, in omstandigheden als de onze, van maxi-

male gelijkheid? Is dit niet een verouderd ideaal, dat grote bloei beleefde ten tijde van de Franse Revolutie? Eliminatie van armoede en geneeskundige hulp voor ieder, uiteraard! Gelijkheid in rechte, natuurlijk! Maar waarom nog verdere gelijkheid? Tinbergen ontleent dit ideaal waarschijnlijk aan zijn Christen-zijn. Voor mij ligt in het Christendom geen verdediging van dit begrip; ik ben geen Christen. En weinig Nederlanders zijn in die mate Christen; anders zou dit wel meer uit waarneembaar gedrag blijken en zou de hele discussie overbodig zijn.

In mijn ogen kan men het arbeidersstreven naar ver-

(I. M.)

## voor uw Assurantiezaken

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

hoging van hun relatief inkomen nauwelijks zien als geïnspireerd op Christelijke beginselen, maar eerder op gezonde menselijke afgunst. Als de arbeidersorganisaties inderdaad het ideaal beeld van menselijke gelijkheid als richtlijn voor hun praktisch handelen voor ogen stonden zouden zij wel meer aandacht schenken aan het lot van de honderden miljoenen die minder bevoorrecht zijn dan de arbeiders, dan aan de dividenden en tantièmes van een paar welgestelden. Waarbij niet vergeten moet worden, dat bepleiting van financiële steun aan onontwikkelde gebieden voor hen gemakkelijk is, omdat hun leden toch de financiële consequenties niet behoeven te dragen. De middelen daartoe komen uit de zakken van hun tegenstanders.

Voor mij heeft het gelijkheidsbeginsel grotendeels zijn betekenis verloren met het verdwijnen van de armoede en de rechtsongelijkheid. Laten wij het maar opbergen in het hoekje waar wij onze andere leuzen uit de tijd van de Franse Revolutie hebben verstopt.

Tinbergen klaagt, dat de politieke partijen de werkelijk belangrijke problemen uit de weg gaan. Voor een politicus is een probleem pas belangrijk, wanneer het in politieke termen winstgevend gebruikt kan worden. Het is de fout van ons intellectuelen, dat wij de politici niet met voldoende nadruk de werkelijke problemen onder de neus hebben gewreven.

De werkelijk belangrijke problemen zijn, mijns inziens en in alle bescheidenheid, niet de slechte films en de automobielen, hoewel ze politiek misschien zeer effectief zijn. Veel belangrijker is het voor ons land zo beklemmende probleem van de bevolkingsaanwas, waar in alle talen over wordt gezweven. Eveneens veel belangrijker is het, de mensen te leren leven in de maatschappij van de toekomst, waarin voor eenvoudige uitvoerende arbeid weinig plaats meer zal zijn.

Om met het laatste punt nog wat verder te gaan: de

tegenwoordige preoccupatie met het arbeidstekort als permanent verschijnsel is mij een volmaakt raadsel. Is men vergeten dat een tiental jaren geleden de hele economische situatie andersom lag? Ziet men dan niet de werkloosheidscijfers in enkele Westerse landen?

Het proces van arbeidsuitschakeling wordt door de negatieve instelling van de arbeiders uiteraard versneld. Het is in het belang van ons allen niet zo'n ongunstig klimaat voor het bedrijfsleven te scheppen, dat het zijn fabrieken en vermogens zoveel mogelijk naar het buitenland verplaatst. Integendeel. Grote investeringen zijn noodzakelijk om de omschakeling te bewerkstelligen, zonder welke een daling van onze levensstandaard onvermijdelijk is. Dit betekent dus in feite, dat de in ons land relatief toch al exorbitante druk van de directe belastingen niet moet worden verhoogd. De Zwitsers varen al zo lang wel bij onze misvattingen.

Maximale gelijkheid ziet men in een zwerm spreuwen en een kolonne Nazi-soldaten. Maar hierin ligt toch niet de essentie van ons mens-zijn. Om tegenover Tinbergens ideaal van gelijkheid een ander te stellen: is het niet zo dat o.a. het onderwijs — waartoe inderdaad iedereen in feite toegang moet hebben — gebruikt moet worden om onze zelfstandigheid, onze individualiteit te stimuleren, zodat wij in volle menselijke waardigheid ons bewust zijn zelf volledig verantwoordelijk te zijn, voor onze eigen daden?

Met andere woorden, het in de tegenwoordige omstandigheden volmaakt onder de voet gelopen en vergeten ideaal „vrijheid” moet weer de richtlijn voor ons handelen worden. Slechts wanneer men de mensen zich bewust laat worden van hun betekenis als individu is het mogelijk hen werkelijk de voordelen van de 20-urige werkweek te laten plukken. Zo niet, dan zullen Huxley's schrikbeelden uit de jaren twintig werkelijkheid worden.

Voorburg.

Drs. J. A. HARTOG.

## NASCHRIFT

Inderdaad heb ik in mijn college op 5 november een lichte uitdaging willen geven en ik verheug mij erover dat Hartog zijn opvattingen naast de mijne heeft willen zetten. Ik maak in dit antwoord graag onderscheid tussen twee elementen door hem o.m. aangeroerd, nl. (1) wat in werkelijkheid de arbeiders (en anderen) beweegt en (2) wat naar mijn mening (en die van mijn medestanders) de beste politiek is.

Tot het eerste punt behoort de nuchtere opmerking dat wij ons in ons individuele leven door gewoon egoïsme en eventueel door afgunst laten bewegen en dat dat zelfs ook nog heel heilzame effecten kan hebben. Welke econoom zou het betwijfelen?

Niettemin is steeds meer duidelijk geworden dat men daarop alleen een samenleving niet kan bouwen en dat er daarnaast andere drijfveren moeten werken, die in de moeilijkste problemen de oplossing moeten geven. In de moeilijkste individuele vraagstukken, die hier niet ter sprake zullen komen, maar ook in de moeilijkste maatschappelijke problemen. Vrijheid-alleen-maar heeft geleid tot een onhoudbare toestand — van, zeggen wij, de laatste helft van de vorige eeuw — en de individuele vrijheid kan alleen heilzaam werken binnen een zeker kader, dat niet alleen maar rechtsgelijkheid brengt, doch meer. In een taal die

bij Hartog misschien het beste aanspreekt zou ik het zo kunnen uitdrukken: als richtsnoer voor de optimale economische orde en de daarin te voeren politiek hebben wij de sociale welvaartsfunctie nodig, waarnaar wij sedert Pareto zoeken en die op de een of andere wijze moet opgebouwd worden uit de individuele welvaarts- (of nuttigheids-, of ophelimits-) functies. Welke wegingscoëfficiënten moeten daarbij worden toegepast? En indien wij het daarover eens zouden zijn, welke instellingen (instituten) volgen daaruit dan voor de optimale orde? Zelfs indien men — een ogenblik uitgaand van kardinale nuttigheidsfuncties — de sociale welvaartsfunctie zou opbouwen als de som der individuele (waarin dus a priori geen enkel sociaal element wordt gepostuleerd) leidt de welvaarts-theorie toch nog tot die drastische inkomensherverdeling (als een der kenmerken van het optimum) die als „lumpsum redistribution” bekend staat. Mijn opmerkingen over de vermogensbelastingen waren daarop gebaseerd.

Er is dus — dat is mijn punt, en nu ga ik weer gewoon Hollands praten — nog een verder beginsel nodig naast de eerbiediging, binnen zekere grenzen, van het individu, om te formuleren wat de beste politiek is. Het „ieder voor zich” is eenvoudig niet met enig optimum in overeenstemming te brengen. Naar dit additionele beginsel hebben



o.m. de Christenen (nu als politieke groepering bedoeld) en de socialisten (van alle soorten) gezocht. Mijn poging was om een zo breed mogelijke formule te vinden die hier van enig nut zou kunnen zijn. Daarbij heb ik niet gekozen voor gelijkheid, bijv. voor gelijkheid van inkomen. Wij weten nu — en economen zeker — dat dat niet werkt. Mijn uitdrukking het „maximum van gelijkheid” is echter zo bedoeld, dat wij binnen de gegeven begrenzings door het verschil in menselijke aanleg zoeken naar het *maximum van gelijkheid dat mogelijk is*, zonder de functionering van het produktie- en verbruiksproces aan te tasten. Dit lijkt mij de beste vertaling van de verlangens die leven bij Christelijke en socialistische leiders wanneer het er om gaat de toekomstige orde te definiëren. Bij dit maximum mogelijke spelen naar mijn inzicht het onderwijs en de opleiding een grote rol, want die zullen het mogelijk maken om de „marktpositie” der ongeschoolden te verlichten en de inkomens naar elkaar toe te brengen. Gelukkig zijn Hartog en ik het eens over het belang van meer opleiding; want hij zegt dat het nodig is „te leren leven in een maatschappij... waarin voor eenvoudige uitvoerende arbeid weinig plaats meer zal zijn”.

Van mijn kant wil ik wel toegeven dat ik het bevolkingsvraagstuk zeer belangrijk vind; ik heb er bij deze gelegen-

heid slechts zijdelings aan herinnerd (zie „E.-S.B.” van 6 november jl., blz. 1032, op een na laatste alinea). Ik moet echter mijn mening handhaven dat ik de vraag van de slechte films (en sommige zgn. goede evenzeer) een zeer belangrijke vind en mij in toenemende mate afvraag of niet een ander toezicht daarop nodig is dan wij thans hebben. Wij hebben een gedetailleerde wetgeving om de kwaliteit van ons particuliere onderwijs te controleren en wij laten het middel van „opvoeding” dat veel intenser inwerkt op geest en ziel over aan het particuliere winststreven. Dit is een onaanvaardbare toestand. Verder laten wij per jaar 2.000 mensen doden door een motorverkeer dat grotendeels tot de marginale behoeftenbevrediging bijdraagt.

Er resten nog enkele andere punten waarop ik gaarne reageer. De prestatie van de metselaar, vlak voor de oorlog is geen goede maatstaf van vergelijking. Door de dreiging van de werkloosheid werden de metselaars (en anderen) toen gedreven tot zelfs voor de gezondheid schadelijke prestaties. Dat er tegenwoordig wel wat bij zou kunnen is m.i. wel juist.

Ik ben het eens met Hartog dat men de arbeidsschaarste als een tijdelijk verschijnsel moet zien. We doen ook druk ons best om er vanaf te komen!

J. TINBERGEN.

## Is de E.E.G. voor ons nog wel een goed gezelschap?

Aan het slot van zijn artikel onder bovenstaande titel in „E.-S.B.” van 30 oktober jl. schrijft Prof. Dr. F. Hartog:

„Ik kan mij zelfs indenken dat er een situatie ontstaat waarin de mogelijkheid onder ogen moet worden gezien of wij zelf niet uit de E.E.G. moeten stappen”... (om) „aansluiting te zoeken bij de Europese Vrijhandels-Associatie, die het gezicht naar de zee heeft gewend...”.

Er kan nog een andere situatie ontstaan en die lijkt waarschijnlijker, nl. dat wij tegen onze zin uit de E.E.G. worden gemanoeuvreed. Wij zullen niet gauw eigener beweging uit de E.E.G. stappen, omdat het alternatief zeer onvoordelig is, even onvoordelig trouwens als de situatie zou zijn wanneer wij buiten de deur werden gezet. Wij zouden wel ons gezicht naar de zee gekeerd houden, maar ons achterland verspelen: de E.E.G. gaat dan voor landbouw en vervoer dicht en onze industrie ontmoet het E.E.G.-buitentarief.

De E.V.A. zou zeer onvoldoende compensatie verschaffen, want wij zouden niet zonder landbouwrestricties toegelaten worden, op vervoersgebied niet of nauwelijks aldaar erop vooruitgaan en voor onze industrieproducten zouden wij alleen op de Engelse markt in aantrekkelijke mate gemakkelijker toegang verkrijgen. Verder lijkt de E.V.A. geen lang leven beschoren, omdat zij niet of nauwelijks poogt onderlinge discriminaties op voortbrengingsgebied op te heffen. Zij is opgezet als een strijdorganisatie ad hoc om de toegang tot de E.E.G. te forceren en haar broze constructie zal het wel begeven wanneer vast staat, dat zij daarin niet slaagt.

Om al deze redenen zullen wij niet gauw zelf uitstappen. Is er eerder kans eruit gezet te worden? De generaal is op korte termijn met de E.E.G. iets van plan. Wij houden stoer vast aan „liberaliteit” en „gezicht naar de zee”. De Franse Minister van Buitenlandse Zaken verklaarde,

dat Engeland hetzelfde voorstaat en deswege niet in de E.E.G. thuis hoort en dat dit eigenlijk ook voor ons geldt. Wij hebben labiele en kwetsbare bondgenoten en de generaal heeft voor zijn grote politiek deze bondgenoten nodig en misschien gelukt het hem ze voldoende onder druk te zetten.

Het zal er dan niet om gaan ons uit de E.E.G. te zetten, maar als wij dan zo'n standpunt innemen, dat onze tegenstand wel gebroken moet worden terwille van de grote plannen, kan de generaal ons voor de keus stellen: eruit of voortaan precies doen wat gevraagd wordt. Als we het een noch het ander doen, zal de generaal de E.E.G. kunnen ontbinden om na hergroepering van de vijf overgeblevenen verder te gaan.

Wij zullen wel oppassen, maar het gevaar eruit gegooid te worden is minder denkbeeldig dan de kans dat wij uit eigener beweging uitstappen.

's-Gravenhage.

Mr. G. A. VAN HAEFTEN.

### NASCHRIFT

Er zijn twee punten waarop ik behoefte heb aan een repliek.

1. De keus tussen eruit stappen of ons eruit laten manoeuvreren lijkt mij in hoofdzaak een tactische kwestie, die pas aan de orde komt als het zover is.

2. Ik heb gezegd dat er een toestand kan ontstaan dat wij de mogelijkheid van uittreding onder ogen moeten zien. Dat betekent dat wij voor- en nadelen moeten gaan afwegen. Tot de nadelen van uittreding behoren zonder twijfel de punten die de heer Van Haeften noemt. Het lijkt mij echter toe dat een daad als deze de hele zaak wellicht in beweging zou brengen. Andere partners zouden zich

af gaan vragen of het zin heeft, dit voorbeeld te volgen. Van hun houding zouden wij ons van tevoren al moeten vergewissen. Ik denk daarbij natuurlijk in de eerste plaats aan de andere Benelux-landen. Ontbinding van de E.E.G. en aansluiting van alle landen behalve Frankrijk bij de E.V.A. is dan misschien een mogelijkheid die in het verschiet ligt. De volgende stap is dat we met alle krachten de grote E.V.A. gaan verstevigen tot een werkelijk duurzame constructie. Met de E.E.G. is in ieder geval vrijwel niets meer te beginnen.

Haren (Gr.).

F. HARTOG.

## Bilateraal contra multilateraal

Wie mijn eigen beschouwingen over de ontwikkelingshulp in dit tijdschrift heeft gelezen, zal zich er niet over verbazen dat ik van de eerste bladzijden van Dr. Hoelens vertoog in „E.-S.B.” van 2 oktober jl. met zeer veel instemming kennis nam. Zijn afwijzing van het schuldmotief, van de onvoorwaardelijke hulp, van hulp uitsluitend uit liefdadigheid, van het werpen van westerse belastingpenningen in een bodemloze put — dit alles stemt soms bijna woordelijk overeen met hetgeen ik reeds eerder betoogde. Maar bij verdere lezing volgde teleurstelling, omdat de conclusies die de schrijver kennelijk aan zijn inleiding verbindt toch wel sterk afwijken van de mijne.

In de eerste plaats blijkt Dr. Hoelen — na één hoopgevend begin — ten slotte toch weinig oog te hebben voor wat voor mij de kern van het vraagstuk is: hoe wekken wij in de achtergebleven volkeren de geestelijke, mentale voorwaarden voor een blijvende en groeiende materiële vooruitgang? Want slagen wij daarin niet, dan zal er eerst recht sprake zijn van een bodemloze put, van een permanente — het Westen drainerende — liefdadigheid.

In de tweede plaats mist m.i. de schrijver, een duidelijke voorkeur voor bilaterale hulp vertonende, het volgende punt: alleen een a-politieke internationale organisatie, waarin in beginsel alle niet-particuliere hulpverlening is samengebracht, zal in staat zijn, ten eerste om voor een harmonische ontwikkeling van de achtergebleven gebieden zorg te dragen en ten tweede om weerstand te bieden tegen het politieke spel van de jonge, onderontwikkelde staten, een spel dat niet zelden de vorm van afpersing aanneemt.

Bij de bilaterale hulpverlening — uit welke overwegingen ook gekozen — dreigt steeds het gevaar, dat ter wille van het onmiddellijk effect het einddoel of uit het oog wordt verloren of zelfs reeds bij voorbaat wordt veronachtzaamd. Wanneer het hier niet ging om een taak, waarvan de vervulling waarschijnlijk beslissend zal zijn voor het voortbestaan van de westerse verworvenheden aan cultuur, welvaart en sociale rechtvaardigheid, zou er voor het „voor wat, hoort wat”, dat de bilaterale hulp steeds aankleeft, zeker veel te zeggen zijn. Gegeven echter dat er veel meer op het spel staat dan enige winst of enig verlies van vandaag of morgen, vormen strevingen die niet veel verder reiken dan de naaste toekomst een slechte basis voor het te voeren beleid. De grote winst moet behaald worden in de verre toekomst en bij die grote winst zakken alle kleine voordeeltjes van het heden in het niet. Wie dat inziet, zal m.i. moeten pleiten voor een veel bredere opzet dan enige bilaterale hulp ooit zal kunnen voort-

brengen. En wie zijn hoop voornamelijk op bilaterale hulpverlening vestigt, zal zich er op moeten voorbereiden, dat veel van zijn offers achteraf verspild zullen blijken.

's-Gravenhage.

Drs. P. S. J. ABLIJ.

## NASCHRIFT

Het spijt mij natuurlijk ten zeerste, dat mijn geachte opponent, na met instemming kennis te hebben genomen van mijn inleidende beschouwingen, zich ten slotte toch teleurgesteld gevoelt. Ons verschil van mening over de vorm der hulpverlening spruit, geloof ik, voort uit een vrij ernstig verschil in doelstelling en dit berust weer op een verschil in mentaliteit.

De heer Ablj benadert het probleem op, ik zou bijna zeggen, „Messiaanse” wijze (dit is geenszins spottend bedoeld). Hij ziet als doel: het „wekken van de geestelijke en mentale voorwaarden... etc.”. Stelt men zich op dit standpunt, dan is het begrijpelijk, dat men het niet (zo) belangrijk meer vindt of de belastingpenningen der Nederlandse burgers via internationale fondsen in de zakken van Franse ondernemers vloeien. Ik zie dit enigszins anders, omdat mijn doelstelling beperkter is. Ik heb trouwens zeer duidelijk geschreven, dat de geestelijke ontwikkeling der achtergebleven volkeren gestimuleerd dient te worden ten einde hun begrip bij te brengen voor allerlei noodzakelijke maatregelen. Zulks impliceert echter niet, dat het de taak van het Westen zou zijn de achtergebleven (veelal Oosterse) volken in geestelijk en mentaal opzicht te veranderen. Dat komt mij niet alleen onmogelijk, maar ook ongewenst voor.

Een belangrijk element in onze controverse is voorts het geloof van de heer Ablj in het „a-politieke” element van internationale organisaties. Ik deel dit geloof niet, maar wil er hier nog wel even op wijzen, dat juist de verdreven of gefrustreerde Westerse ondernemers een a-politiek element betekenden. Ten slotte ontken ik met klem, dat het welslagen van de hulpverlening „beslissend zal zijn voor het voortbestaan van de westerse verworvenheden aan cultuur...” etc. Ik acht dit een typisch voorbeeld van de wijze, waarop men vaak uitstekende bedoelingen poot te ondersteunen door onbewezen en onbewijsbare stellingen.

Amsterdam.

Dr. H. HOELEN.

## GELD- EN KAPITAALMARKT

### Geldmarkt.

Met een toeneming van f. 108 mln. heeft het krediet der handelsbanken aan de binnenlandse private sector in september een forse sprong voorwaarts gemaakt. Er zijn in het lopende jaar meer maanden geweest, waarin de expansie van het bankkrediet boven de f. 100 mln. uitkwam, doch dit betrof een periode in het begin van het jaar, waar de abnormale koude winter een duidelijk seizoenstempel op de ontwikkeling had gedrukt. Nemen wij de thans verstreken drie trimesters bij elkaar dan blijkt de groei van het krediet aan voornamelijk het binnenlandse bedrijfsleven met f. 548 mln., d.i. met ruim 11 pCt., toch aan de hoge kant te liggen. In de overeenkomstige periode van 1962 bedroeg de aanwas f. 375 mln., waarbij in aanmerking moet worden genomen dat toen de kredietrestrictie zekere invloed oefende.

## RECENTE PUBLIKATIES

Bij het beoordelen van de cijfers moet men ook aan de tegenkrachten aandacht schenken. Immers, kapitaal, reserves en op lange termijn aangetrokken middelen stijgen ook. De groei hiervan blijkt echter een vertraging te ondergaan. In de periode in 1963, waar het hier om gaat, was het cijfer f. 93 mln. tegen f. 158 mln. in het vergelijkbare tijdvak van 1962. Gelukkig voor ons monetaire evenwicht blijft de expansie van de spaargelden, aangehouden bij handelsbanken, aanhouden. In de eerste negen maanden van 1962 f. 155 mln., in 1963 tot nu toe f. 253 mln. Hierbij moet wel worden aangetekend, dat de septembercijfers dit jaar aan die van augustus gelijk zijn gebleven, hetgeen overigens nog niet op een omslag in de tendentie behoeft te wijzen. De netto-cijfers der kredietverlening, dus het monetair niet-neutrale deel, gaan vergeleken met het andere deel naarmate het jaar verstrijkt verder uitlopen.

De situatie op de geldmarkt week in de vorige week aanvankelijk maar weinig af van die een week eerder. Met de storting op de staatslening, naar men raamt voor  $\frac{1}{3}$  met schatkistpapier, is de markt, zoals geen betoog behoeft, verkrappt. De callgeldrente liep prompt met  $\frac{1}{4}$  pCt. tot  $1\frac{1}{4}$  pCt. omhoog.

### Kapitaalmarkt.

Niet alleen de Friesch-Groningsche Hypotheekbank heeft, zoals in de kroniek van de vorige week werd bericht, een wijziging aangebracht in de verhouding van het maximaal toegelaten bedrag der uitstaande pandbrieven tot dat van kapitaal en reserves. De beide andere grote hypothecaire instellingen, de Westlandsche en Utrechtsche, hebben vrijwel tegelijkertijd dezelfde wijziging tot stand gebracht. Deze maatregelen, gevoegd bij de vergroting door emissie van het aandelenkapitaal, dezer dagen aangekondigd, verruimen de kredietmogelijkheden van het Nederlandse hypotheekbankwezen aanmerkelijk. Dat de drie grote concerns tezelfdertijd hiermede komen zou op overleg en samenwerking kunnen wijzen.

De stijging van de kapitaalmarktrente blijft zich voortzetten. Het gaat langzaam, zoals bij de structuur van deze markt past, maar gestadig. Lag het tarief in augustus en de eerste week van september nog op 4,20 pCt., thans wordt 4,57 pCt. genoteerd.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	8 nov. 1963	15 nov. 1963
Algemeen .....	345	401 — 346	390	388
Intern. concerns .....	464	560 — 463	541	536
Industrie .....	319	359 — 321	346	345
Scheepvaart .....	134	164 — 135	157	158
Banken .....	257	261 — 232	237	238
Handel enz. ....	150	162 — 150	162	162

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

### Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum .....	f. 157	f. 167,50	f. 167,60
Philips G.B. ....	f. 139	f. 150,30	f. 149,80
Unilever .....	f. 138,40	f. 139,90	f. 139,10
A.K.U. ....	401 $\frac{1}{2}$	511	504 $\frac{1}{2}$
Hoogovens, n.r.c. ....	558	574	556
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c. ....	723	765	770
Zwanenberg-Organon .....	909 $\frac{3}{4}$	918	905
Van Gelder Zn .....	244	228 $\frac{1}{2}$	228
Amsterdamsche Bank .....	390	372	377
Robeco .....	f. 208	f. 225	f. 225
New York.			
Dow Jones Industrials .....	652	751	740
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a) .....	4,24	4,53	4,57
Aand.: internationalen a) .....	3,20		3,23
lokale a) .....	3,86		3,58
Disconto driemaands schatkist- papier .....	2	1 $\frac{1}{8}$ -1 $\frac{1}{16}$	2 $\frac{1}{8}$

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

L. R. Klein: *The Keynesian Revolution*. The Macmillan Company, New York 1961, 218 blz., f. 11.

Een „paperback“-uitgave van deze bekende en veelgebruikte studie. Het boek is in belangrijke mate ook voor niet-gespecialiseerde lezers geschreven. Hiertoe behoren de wording en structuur van „The General Theory“ en daaruit voortvloeiende gevolgen voor de economische politiek. Voor de gevorderde lezer is er o.m. een hoofdstuk over controversen over de (actuele) relatie lonen/werkgelegenheid, sparen/investeren en over interest.

W. W. Rostow: *De vijf fasen van economische groei*. Aula-serie, no. A 117. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 254 blz., f. 2,50.

Een Nederlandse pocket-uitgave van het bekende en veelomstreden boek. In „E.-S.B.“ van 24 en 31 mei 1961, werd aan de koene gedachten van Rostow reeds vrij uitvoerig aandacht geschonken. Hier zij gewezen op enige, nu zeer actuele, hoofdstukken: het tijdperk der omvangrijke massaconsumptie, de Russische en de Amerikaanse groei, economische groeifasen en agressie en marxisme, communisme en de economische groeifasen.

Tibor Scitovsky: *Welfare and competition*. The Economics of a Fully Employed Economy. Unwin University Books, London 1963, 457 blz., f. 14,50.

Een „paperback“-uitgave van dit veel gebruikte boek. De auteur beoogt de afstand tussen prijstheorie en „welfare economics“ kleiner te maken. Hiertoe worden de „welfare“-aspecten van de prijstheorie benadrukt en de resultaten van de prijstheorie gerelateerd aan de efficiency van een economische organisatie. In deze samenhang onderzoekt hij o.m. de doelmatigheid van „our imperfectly competitive economy“.

*Vennootschappen, Verenigingen en Stichtingen*. Uitgave van N.V. Uitgeversmaatschappij AE. E. Kluwer, Deventer.

Verschenen zijn: *Supplement 9 V.V.S., deel A, f. 2,16* en *Supplement 7 V.V.S., deel B, f. 2,61*. In supplement 9 werden enige wijzigingen in tekst en tabellen verwerkt, o.a. verband houdend met het ten dele invoeren van de Algemene Wet inzake Rijksbelastingen (o.m. loterijbelasting en regeling dagtekening aanslag), de veranderingen in de percentages der Vennootschapsbelasting en de progressie der Inkomstenbelasting en het afschaffen van het instituut der Rijksadvocaten. Nieuwe literatuur en een alfabetisch register werden toegevoegd. In supplement 7 van Band B werd enige uitbreiding gegeven aan en werden enige wijzigingen verwerkt in de bijlagen en registers behorende bij de delen III en V resp. behandelende „De Stichting“ en „De Wederkerige Verzekerings- of Waarborgmaatschappij“. Toegevoegd werd voorts een register betreffende „uitspraken“ aangehaald in Deel VI handelende over „De Vereniging“.

Centrum voor Staatkundige Vorming: Waterschappen en gemeenten. Geschrift no. 125, augustus 1963, 35 blz., f. 2,25.

Het bestuur van het Centrum voor Staatkundige Vorming heeft in 1956 aan een commissie onder voorzitterschap van Mr. E. J. N. M. Bogaerts verzocht haar zienswijze te geven op de verhouding tussen waterschappen en gemeenten en derzelve wettelijke regeling. Einde 1961 bood de commissie haar rapport aan het bestuur aan. Na bespreking en wijziging is het thans openbaar gemaakt. In haar rapport wijdt de commissie-Bogaerts beschouwingen aan:

- taak en positie van gemeente en waterschap;
- op welk terrein ligt het vraagstuk van de verhouding tussen gemeente en waterschap?;
- gemeente en waterschap in de historie;
- het waterschap in de huidige tijd;
- neemt de gemeente bij de uitvoering van de taak van een waterschap een bijzondere plaats in?;
- is een bepaalde vorm van samenwerking tussen gemeente en waterschap nodig?.

Het rapport eindigt met een korte — uit 10 punten bestaande — samenvatting.

Marka-boeken van de Uitgeverij Het Spectrum N.V., Utrecht/Antwerpen.

In deze pocketboekenserie „voor organisatie en bedrijf”, waarmee o.m. een handzaam gebruik voor praktische behoeften wordt beoogd, verschenen reeds dit jaar:

M 1. Roger Falk: „Modern bedrijfsbeleid”, 224 blz., f. 2,25.

De problemen van moderne bedrijfsvoering, ondernemings- en personeelsbeleid. Wat is een ondernemer, personeelschef of bedrijfsleider? Aan welke eisen en karaktereigenschappen moeten zij voldoen, hoe oefenen zij hun taak uit?

M 2. Chris Argyris: *Mens en organisatie in het bedrijf*, 344 blz., f. 3,50.

De auteur, o.m. Associate Professor in de bedrijfsorganisatie aan de School of Business van de Columbia University, houdt zich bezig met de „human relations” en wel vooral met de vraag waarom mensen op een bepaalde wijze handelen in een organisatie. Hierbij wordt veel van de bestaande literatuur weergegeven; voor de mensen uit de „harde praktijk” zijn vele concrete situaties verwerkt.

Het centrale thema is de stelling dat de formele organisatie veelal tendeert naar gevoelens van onderworpenheid, frustratie en passiviteit. Hierbij analyseert de auteur o.m. nuttige functies van informele organisatievormen, alsook van de negatieve gevolgen van bepaalde human relations programma's, grotere controle e.d., waarmee de ondernemingsleiding de informele elementen wil bestrijden.

M 3. Hans Kellerer: *Sociale en Economische Statistiek*, 280 blz., f. 3,50.

Een waardevolle inleiding tot de theorie en de toepassing van de statistiek. Enige wiskundige kennis van de lezer is wel gewenst. De aantrekkelijkheid wordt vergroot door vele actuele voorbeelden. De auteur is hoogleraar aan de Universiteit van München.



## GECONSOLIDEERDE MAANDSTAAT (IN GULDENS) PER 31 OKTOBER 1963

31 - 10 - 63		Vorig jaar *		31 - 10 - 63		Vorig jaar *	
<b>DEBET</b>				<b>CREDIT</b>			
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 69.870.909	f 158.514.552	Kapitaal	f 90.010.000	f 90.010.000		
Nederl. schatkistpapier	f 518.604.195	f 522.926.669	Reservefonds	f 80.000.000	f 75.000.000		
Ander overheidspapier	f 82.889.491	f 64.936.396	Consolidatiereserve deelnemingen	f 16.725.000	f 15.254.000		
Wissels	f 55.294.771	f 49.115.001	Leningen opgenomen door dochterondernemingen (en 3% Deposito-obl. per 1962 **)	f 133.095.000	f 160.985.000		
Bankiers in binnen- en buitenland	f 334.748.202	f 305.862.520	A.B.-renteboekjes	f 355.247.126	f 285.881.671		
Effecten en syndicaten	f 154.354.496	f 119.255.408	Deposito's op termijn	f 637.361.582	f 530.067.264		
Prol. en voorsch. t/effecten	f 134.774.329	f 125.612.050	Crediteuren	f 1.532.070.016	f 1.438.385.759		
Debiteuren	f 1.564.827.581	f 1.349.949.631	Kassiers en genomen daggeldleningen	f 6.600.000	f —		
Deelnemingen (incl. voorsch.)	f 51.008.771	f 46.938.666	Geaccepteerde wissels	f 35.018.240	f 29.092.178		
Gebouwen	f 1	f 1	Door derden geaccepteerd	f 632.033	f 487.257		
			Overlopende saldi en andere rekeningen	f 79.613.749	f 117.947.765		
	f 2.966.372.746	f 2.743.110.894		f 2.966.372.746	f 2.743.110.894		

\* Voor de cijfers 1962 heeft een aanpassing plaatsgevonden aan de wijze van opstelling van de cijfers 1963.

\*\* afgelost per 15 november 1962

# AMSTERDAMSCHE BANK

# MAKROTEST N.V.

CENTRUM VOOR MOTIVATION  
EN MARKETING RESEARCH

Weteringschans 20 — Amsterdam

ZOEKT EEN

## econoom- marktonderzoeker

dus een afgestudeerd econoom met praktijkervaring op het gebied van marktonderzoek, die deel zal uitmaken van de wetenschappelijke staf van ons bureau.

Makrotest verricht onderzoeken in alle EEG-landen (vestigingen in Amsterdam, Düsseldorf en Brussel; kantoren in Milaan en Parijs worden nog dit jaar geopend).

Deze functie betekent zowel een voortdurend contact met de cliënten van Makrotest als een — in samenwerking met de verschillende andere deskundigen van de wetenschappelijke staf — leiden van projecten vanaf de probleemformulering via onderzoek tot en met het adviseren van de cliënt bij marketing-maatregelen.

In verband met de coördinatie van internationale onderzoeken is een goede beheersing van de moderne talen belangrijk.

Contacten, liefst schriftelijk, met de directie van Makrotest, t.a.v. Drs. P. C. de Jong.

*U reageert op annonces  
in „E.-S.B.“?*

*Wilt U dit dan steeds duidelijk  
tot uitdrukking brengen?*

GEMEENTE APeldoORN



Voor de Dienst der Gemeentewerken wordt gevraagd een

### CHEF VAN DE AFDELING GRONDBEHEER

De afdeling verzorgt de grondverwerving, eventuele onteigening, de exploitatie en de uitgifte van bouwrijpe gronden, waartoe de nodige onderhandelingen moeten worden gevoerd, alsmede het beheer over gemeente-eigendommen in een snelgroeiende gemeente van meer dan 110.000 inwoners.

Vereist wordt — naast een grondige praktische ervaring — kennis op het gebied van onroerende goederen, de onteigeningswet, het agrarische recht en de hiermede verband houdende jurisprudentie. Gedacht wordt aan een ingenieur, hoewel een econoom of een kandidaat notaris met technisch inzicht eveneens voor benoeming in aanmerking kan komen. Leeftijd bij voorkeur boven 35 jaren.

Aanstelling kan geschieden in de rang van hoofd-ingenieur of administrateur. Salarisgrenzen voor beide rangen f 14.880,— - f 18.240,— per jaar (inclusief compensatie premie A.O.W., exclusief huurcompensatie en salarisverhoging per 1 januari 1964).

Sollicitaties onder no. 372 te richten aan de directeur van de Centrale Personeelsdienst, Raadhuisplein 8 te Apeldoorn.



**HOLLANDSCHE SOCIETEIT  
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

**A° 1807**

.... meer dan  
anderhalve eeuw  
levensverzekering

**HOOFDKANTOOR**

Herengracht 475, Tel. (020) 221322, AMSTERDAM G.

**HEAD OFFICE FOR CANADA**

Holland Life Building

1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

842

## Voor reclame

kan men te veel  
en ook  
te weinig uitgeven.

**De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg  
van het laatste**



*Abonneert U op*

## DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie  
van

Prof. P. Hennipman,  
Prof. A. M. de Jong,  
Prof. F. J. de Jong,  
Prof. P. B. Kreukniet,  
Prof. H. W. Lambers,  
Prof. J. Tinbergen,  
Prof. G. M. Verrijn Stuart,  
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor  
studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aan-  
genomen door de boekhandel  
en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN**  
**TE HAARLEM**



### N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN EINDHOVEN

In verband met een vacature bij de afdeling  
FISCALE ZAKEN zoeken wij een

## belastingkundige

Gegadigde dient zich in theorie en praktijk te heb-  
ben toegelegd op belastingen en moet grote be-  
langstelling hebben voor de internationale proble-  
matiek hiervan.

Na een inwerkperiode - waarvan de duur afhanke-  
lijk is van de opgedane ervaring - zal de gezochte  
medewerker onder meer worden ingeschakeld bij  
de behandeling van belastingtechnische problemen,  
welke optreden in het contact met verwante buiten-  
landse ondernemingen.

Voor de vervulling van deze vacature kan in aan-  
merking komen een **ECONOOM, JURIST** of **AC-  
COUNTANT**, die zich in belastingzaken heeft ge-  
specialiseerd, dan wel iemand, die zich langs andere  
weg een daarmee vergelijkbare kennis heeft ver-  
worven. Het diploma van de Federatie van Belas-  
tingconsulenten strekt tot aanbeveling.  
Naast bereidheid tot reizen is goede uitdruk-  
kingsvaardigheid in de moderne talen vereist.

Leeftijd: bij voorkeur niet boven 35 jaar.

*Brieven met gegevens omtrent persoon, opleiding en  
ervaring worden onder E.-S.B. 63158 ingewacht bij de  
afdeling Personeelzaken, Willemstraat 20, Eindhoven.*

**S**chakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel  
elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:  
ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 6 02 60

## KWANTITEIT

of

## KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

★

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

★

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling  
Postbus 42 — Schiedam



De KONINKLIJKE NEDERLANDSE ZUIVELBOND F.N.Z.  
te 's-Gravenhage

vraagt voor zijn nieuw te vormen bedrijfseconomische afdeling een

## BEDRIJFSECONOOM

Het ligt in de bedoeling deze functionaris te belasten met:

- het in samenwerking met andere deskundigen van F.N.Z. en regionale zuivelbonden ontwikkelen en uitvoeren van bedrijfseconomische administratie-projecten in de coöperatieve zuivelindustrie;
- het voeren van periodieke besprekingen met bedrijfseconomen van regionale zuivelbonden ter uitwisseling van ervaringen en ter behandeling van bijzondere bedrijfseconomische vraagstukken;
- het adviserén van het bestuur en de andere afdelingen van het secretariaat inzake bedrijfseconomische aangelegenheden.

Gezien het belang van deze werkzaamheden worden aan deze functionaris de volgende eisen gesteld:

- opleiding bij voorkeur op academisch niveau;
- ruime praktijkervaring in industriële ondernemingen op bedrijfseconomisch terrein;
- leeftijd minstens 35 jaar;
- beslist goede contacteigenschappen.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met volledige gegevens omtrent opleiding, ervaring en personalia worden, vergezeld van een recente foto, ingewacht bij de algemeen secretaris van de Koninklijke Nederlandse Zuivelbond F.N.Z., Van de Spiegelstraat 16 te 's-Gravenhage. In de linker bovenhoek van de enveloppe vermelden de letters B. E.

U reageert op  
annonces in „E.-S.B.”



Wilt U dit dan steeds duidelijk  
tot uitdrukking brengen?

Wat betekent  
open  
bewaring van  
schatkistpapier  
bij de Kas-Associatie

Deskundige behandeling. Bewaring in brand- en inbraakvrije kluizen. Verzilvering van de coupons. Incassering op vervaldatum.

**KAS-ASSOCIATIE**

spuistraat 172 amsterdam



Sluit uw verzekering bij de



**Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij**

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

**Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.**



LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM - ARNHEM

***Pelikan*** schrijfmachinelint  
van natuurzijde is voor  
verzorgde zakenbrieven  
toonaangevend geworden.  
**Pelikan schrijfmachine-**  
**linten geven Uw correspondentie**  
**cachet en distinctie.**



***Pelikan***

**Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke**

Alleenvertegenwoordigers voor Nederland

**H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam**